

Boven: De rooms-katholieke school aan de Kamerlingswijk te Zwarte-
meer. Onder: De School met den Bijbel te Zwartemeer. (Foto's: Roelof
Boelens)

Voorplaat: Inwijding van de stoomtramlijn Klazienaveen-Emmer-Com-
pascuum. Op de foto staan onder andere: 1: Van Asselt, directeur; 2: mr.
Wijt Wzn.; 3: Oosteinjen, directeur van de Drentsche Veenmaatschappij;
4: dr. Lubberman; 5: J. Jager, hoofd der school.
(Foto: Roelof Boelens)

Op een deel van de kaart van Drenthe van 1634 van C. Pijn-
acker staan afgebeeld bij Weerdinge: 'Landweg in Drenthe'
van A.M. Gorter (1866-1933); bij Roswinkel: 'De kerk bij Ros-
winkel' van J. van Ravenswaay (1789-1869); bij Emmen: 'Kerk
te Emmen' van J. Reijnders (1823-1889); bij Schoonebeek:
'Boerenerf in Pad- en Vlieghuis bij Oud-Schoonebeek', teke-
ning van H.W. Jansen (1855-1908).

Kroniek

Tijdschrift Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe

- december 2011
- jaargang 20 - nummer 42
- losse nummers € 5,50

*17de eeuwse akkernamen op de Schimmeres
De Schimmeres en zijn hunebedden
Controleur van het rijwielbelastingplaatje
Eten in het ouderlijk huis in Emmen
Het drama in De Maten
Het Oranjekanaal*

Redactie

P. Albers, Sterrenkamp 12, 7811 HB Emmen, 0591-610836
 M.A. Bulte, Agaatdreef 30, 7827 AE Emmen, 0591-630030
 P. Naber, redactiesecretariaat, Sierduif 32, 7827 NJ Emmen, 0591-633942
 M. Nicolai, Houtweg 180, 7823 PK Emmen, 06-25555188
 Gelieve kopij te zenden aan:
 p/a P. Naber, redactiesecretariaat, Sierduif 32, 7827 NJ Emmen: p.a.naber@home.nl

Lid worden van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe?
 Het lidmaatschap bedraagt € 18,00 en voor huisgenoten € 5,00 extra.
 Geef uw naam, adres, postcode en woonplaats en telefoonnummer per post of per e-mail op bij: A.F. Dekker, secretaris, Laan van de Marel 501, 7823 BM Emmen, a.f.dekker@home.nl.

ISSN-nummer Kroniek: 1878-7894

Inhoudsopgave

Piet Naber	Redactioneel	1
Artikelen		
Tonko Engelsman	17de eeuwse akkernamen op de Schimmeres	2
Tonko Engelsman	De Schimmeres en zijn hunebedden 'Bruyn Stien', de vergeten naam van het Langgraf-hunebed	5
Ina Buitendijk-Postma	Eten in het ouderlijk huis in Emmen	24
Harm de Jonge	Het drama in De Maten	28
Harm Kremer	Het Oranjekanaal	30
Rubrieken		
Marcel Bulte	Oude beroepen Controleur van het rijwielbelastingplaatje	15
Bijdragen		
Bestuur	Activiteiten	28

Website: Website-adres van Historisch Emmen: www.historisch-emmen.nl

Productie & opmaak:
 Uitgeverij Drenthe, Beilen - www.uitgeverijdrenthe.nl
 Druk: Scholma, Bedum

Activiteiten Bestuurs-mededelingen

Bestuur & lidmaatschap

Lidmaatschap
 Het lidmaatschap bedraagt in 2011 € 18,00 en voor huisgenoten € 5,00 extra. Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd, tenzij het voor 1 december van het lopende jaar schriftelijk is opgezegd bij de secretaris. Men ontvangt vier keer per jaar de Kroniek en men is welkom tijdens de lezingen, die regelmatig worden georganiseerd.

In verband met kostenbeheersing verwachten we van u dat u uw contributie voor of in de eerste twee maanden van het betreffende verenigingsjaar onder vermelding van het contributiejaar overmaakt op het rekeningnummer 10.44.68.815 van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe.

Bankrelatie
 Rekeningnummer 1044.68.815, Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe, Laan van het Kwekebos 229, 7823 KE Emmen.

Bestuur
 P.M. Kraan, voorzitter, De Hietbrink 46, 7824 XT Emmen, 0591-622306, P.Kraan@emmen.nl
 H. Mencke, secretaris, Huizingsbrinkweg 18, 7812 BK Emmen, 0591-641316, hgmencke@home.nl

H. Jeurink, penningmeester, Laan van het Kwekebos 229, 7823 KE Emmen, 0591-626728, henk.jeurink@wanadoo.nl

A.F. Dekker, Laan van de Marel 501, 7823 BM Emmen, 0591-625893, a.f.dekker@home.nl

M. Nicolai, public relations, Houtweg 180, 7823 PK Emmen, 06-25555188

H.J. Joling, De Klepel 458, 7811 KR Emmen, 0591-658384

G.M. Leveling-Kortstee, Meerstraat 18, 7815 XG Emmen, 0591-647466

Wim Visscher heeft aangegeven zijn bijdragen aan de redactie-commissie te willen beëindigen. Bijna dag en nacht is Wim Visscher bezig met het vastleggen van de geschiedenis. Daarnaast wordt er vanuit allerlei collectieve verbanden aan hem getrokken. De laatste tijd ervaart hij collectieve verbanden als beklemmend en belastend. Lekker een dag schrijven aan het volgende boek, raakt daardoor steeds meer op de achtergrond. Om die reden heeft hij allerlei collectieve functies opgezegd, waaronder die van redactielid van de Kroniek. Wim blijft lid van onze vereniging en in de toekomst wil hij best wel weer een historisch artikel voor de Kroniek schrijven. Het bestuur heeft met Wim gesproken. Samen met hem hebben we vastgesteld dat dit gezien de omstandigheden de beste oplossing is. We zijn Wim veel dank verschuldigd voor de bergen werk die hij voor de Kroniek heeft verzet.

Historisch café

Locatie: Bibliotheek - vanaf 14.00 uur zaal open; lezing vanaf 14.30 uur

17 december 2011

Lezing door Ton Reuvekamp, auteur van het boek Zuidbargo 650 jaren.

28 januari 2012

Lezing door Aad Versteeg, onderzoek Suriname.

7 april 2012

Lezing Cecilia Verschoor, Werk van de Gemeentelijke archeologe.

Voor meer informatie over lezingen en andere activiteiten zie www.historisch-emmen.nl en de lokale huis aan huisbladen in de gemeente Emmen.

Redactioneel

U heeft zojuist de laatste Kroniek van 2011 geopend. In februari 2007 verscheen de Kroniek voor het eerst in de nieuwe, maar inmiddels al weer helemaal vertrouwde vorm. Met dit nummer kunnen we dus het eerste lustrum vieren.

Wat is deze keer de inhoud?

Door het bestuderen van een 17de eeuwse bron ontdekte Tonko Engelsman, dat een bekend hunebed in Emmen in die tijd ook nog een naam had. Daarover gaat één van zijn twee artikelen in deze Kroniek. In dat artikel probeert hij een verklaring voor die naam van dat betreffende hunebed te vinden en gaat hij ook verder uitgebreid in op de Schimmeres, de daar aanwezige hunebedden en de hunebedden die daar hebben gestaan, maar in vroegere tijden zijn gesloopt.

Daaraan voorafgaand heeft hij een artikel over de akkernamen (veldnamen) van datzelfde gebied (ruwweg gezien omgeven door de Sluisvierweg, de Odoornerweg, de Westenesscherstraat en de Schietbaanweg) geschreven. Prehistorisch gezien een belangrijk gebied. In die tijd bestond dat deel van de es uit een groot aantal (heel) kleine perceeltjes bouwland, hooiland, weiland of woeste grond die met veldnamen werden aangeduid. Die kleine perceeltjes zijn door de ruilverkaveling in de vorige eeuw verdwenen en door grote percelen vervangen. Hierbij verdween ook een aantal dwars over de es lopende paden of weggetjes.

Normaal schrijft Marcel Bulte over een oud beroep. Deze keer is het meer een artikel geworden over een voorwerp, waar wij nu gelukkig niets meer mee te maken hebben, namelijk het rijwielbelastingplaatje. In die tijd, van 1924 tot 1941, was de tegenstand dan ook heel groot. Er waren ambtenaren, die de controle hadden op het zichtbaar dragen van het plaatje en zo komen we op het erbij horende beroep: controleur van het rijwielbelastingmerk. Het artikel gaat voor een groot deel over de invoering en de controle in Zuidoost-Drenthe.

Via Pim Mensingh ontving de redactie een artikel van de oud-Emmenaar Ina Buitendijk-Postma in Zeewolde, waarin ze jeugdherinneringen vertelt over de tijd toen ze nog aan de Westenesscherstraat woonde. Centraal in haar verhaal staat het gebruik van zelfvoorzienende mogelijkheden voor het levensonderhoud in die tijd.

Verder is een stuk van Harm de Jong, getiteld 'Het drama in De Maten', vorig jaar in de Kroniek over de Tweede Wereldoorlog verschenen, opnieuw geplaatst (zie de toelichting erbij).

En als laatste opnieuw een bijdrage van Harm Kremer. Hij schrijft over het Oranjekanaal in verband met vissen, zwemmen en schaatsen.

Denkt u ook aan de mededelingen van het bestuur en de activiteiten elders in dit blad?

De redactie wenst u weer veel leesplezier en alvast een fijne decembermaand met een goede jaarwisseling.

Afscheid van Wim Visscher als redactielid

Zoals u ook bij de mededelingen van het bestuur kunt lezen, heeft Wim Visscher te kennen gegeven uit de redactie te willen stappen onder andere omdat hij meer tijd nodig heeft voor het schrijven van zijn boek. De redactie wil vanaf deze plaats Wim bedanken voor alles wat hij voor de Kroniek heeft gedaan. Vanaf 1995, als het blad voor het eerst de naam Kroniek heeft, zat Wim in de redactie, en dat heeft tot heden geduurd. In al die jaren zijn heel wat bijdragen van zijn hand verschenen. We hopen dan ook dat hij af en toe toch nog tijd zal vinden voor het schrijven van een artikel. Wim, bedankt en veel succes met het schrijven van je boek.

17de eeuwse akkernamen op de Schimmeres

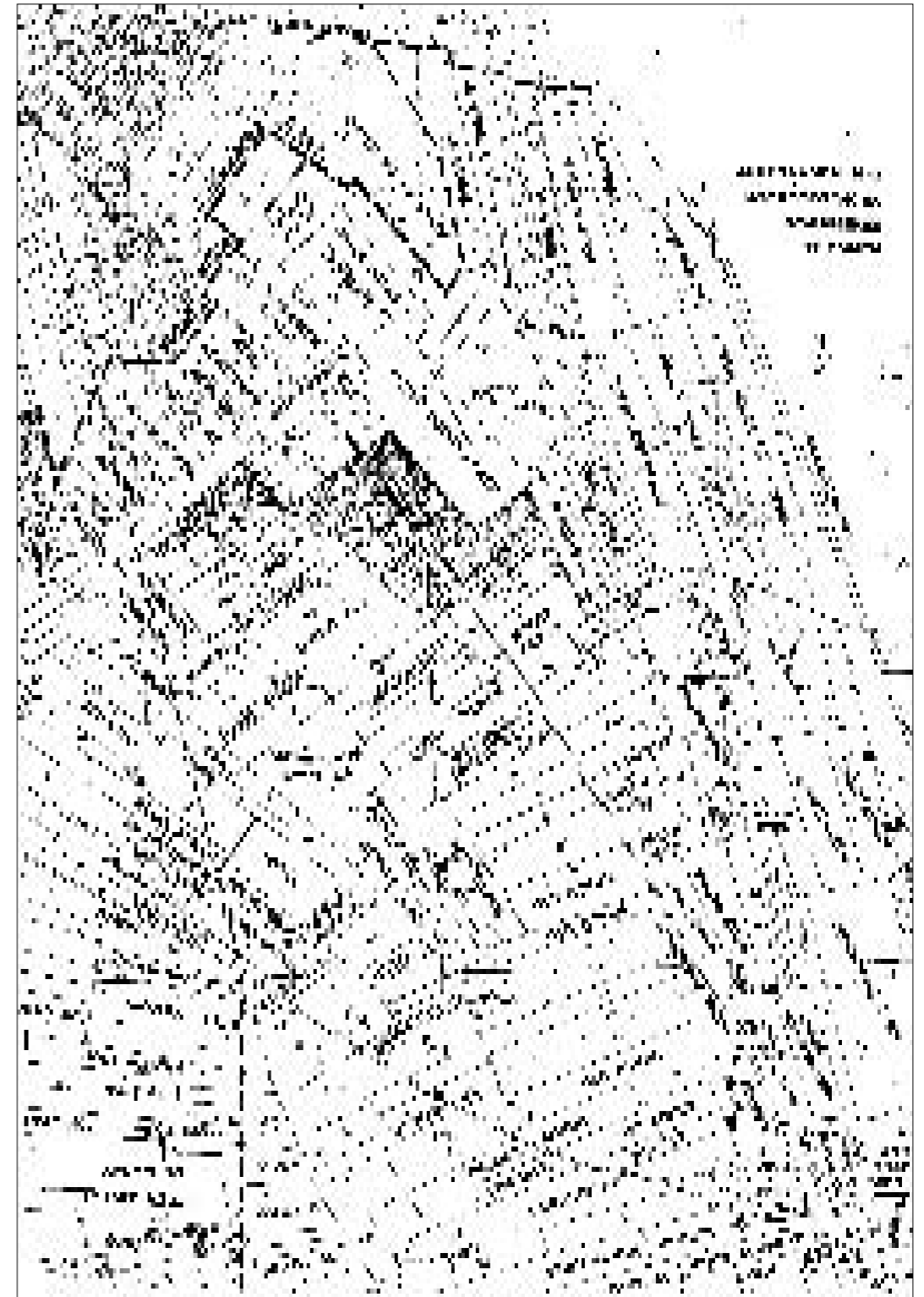
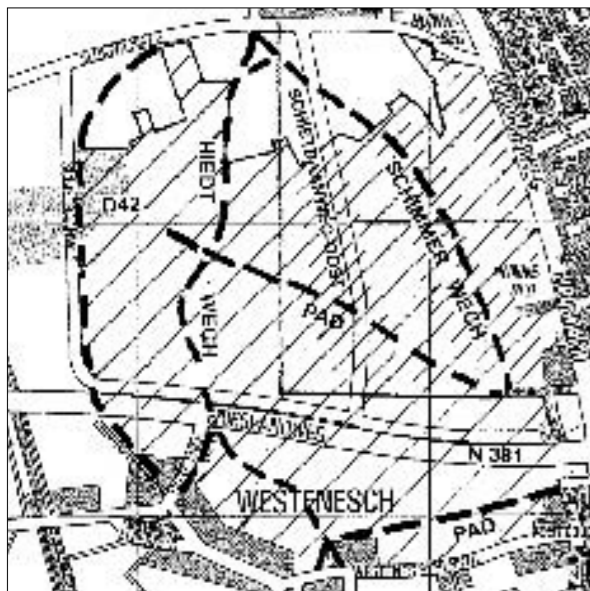
De Schimmeres is tegenwoordig het gebied dat globaal wordt begrensd door het Oranjekanaal in het westen, de Westenesscherstraat in het zuiden, het Noordeind en de Odoornerweg in het oosten en de Sluisvierweg in het noorden. De Frieslandweg, de N381, doorsnijdt het zuidelijk deel van deze es en er liggen noordzuid nu twee verharde landbouwontsluitingswegen op, de Schietbaanweg en de Schietbaanweg-oost.

In de 17de eeuw is de Schimmeres duidelijk kleiner. Ten westen van de huidige Schietbaanweg zijn nog geen akkers en het Oranjekanaal is pas in 1858 voltooid. De wegen aan de zuid- en oostkant zijn al aanwezig. Ter hoogte van de Sluisvierweg ligt dan een zandweg en een groot deel van de kop van de huidige Schimmeres is heide, zand en bos. Het hunebed in het Schietbaanbosje, D42, ligt dan nog net op de es, maar zonder bos rondom. In een deel van de noordoosthoek van de es liggen in 1642 de akkers tot aan de latere Sluisvierweg. Door kap

en rooien van het voormalige bos 'het Schimmerholt' zijn deze gronden in de loop der jaren bij de es getrokken. In de 17de eeuw zijn er nog resten bos over.

In 1642 hebben landmeters de bouwlanden van het kerspel Emmen opgemeten en daarvan schetskaarten gemaakt; heel veel kaarten met soms maar kleine 'brokjes' es erop. Op de kaarten staan ook andere gegevens, zoals eigenaar (of gebruiker), namen van akkertjes en getallen, veel getallen. In dit artikel gaat het om de akkernamen. Omdat de akkervakjes op de kaarten soms klein zijn, staan niet overal de akkernamen of anders gezegd de veldnamen aangegeven. Een veldnaam is een perceelsnaam van onder andere bouwland, hooiland, weiland, bos of woeste grond. Veel akkernamen komen verscheidene keren voor. Ze geven de naam aan van een groep akkers. Groepsnamen zullen de oudste namen zijn. In het algemeen mogen we aannemen als bij een bepaalde akker op de kaart geen naam staat vermeld en bijvoorbeeld links en rechts de buurakkers een gelijke naam

De 17de eeuwse wegen en paden op de Schimmeres zijn aangegeven met brede onderbroken lijnen. Het gearceerde deel geeft de grootte van de hele Schimmeres aan in 1642. De kop van de huidige Schimmeres is in 1642 deels nog geen bouwland. De onderbroken arcering is het akkernamenkaartdeel bij dit artikel.

De afmetingen van de percelen van de kadastralekaart uit 1832 zijn aan de hand van de landmetersgegevens uit 1642 omgewerkt tot een perceelskaart uit 1642. De akkernamen zijn per 17de eeuwse perceel ingevuld. Ter oriëntatie is de huidige Schietbaanweg-oost aangegeven met een dunne onderbroken lijn.

hebben, dat het naamloze perceel net zo zal hebben geheten.

De landmeterskaarten uit 1642 zijn schetskaarten. De verhoudingen in lengte en breedte zijn wel eens minder goed. Het komt voor dat niet alles nog leesbaar is, vooral bij kleine en smalle percelen. Wat opvalt is dat veel percelen op de kadastrale kaarten uit 1832 nog dezelfde vorm hebben als de 17de eeuwse percelen. Dus in zo'n twee eeuwen is er niet zo veel aan de percelensindelingen veranderd. Wel zijn in de loop der tijd kavels opgedeeld of samengevoegd. Het beeld van de indeling verandert daardoor niet wezenlijk.

Met behulp van de nauwkeurige kaarten uit 1832 is geprobeerd de 'chaos' aan brokken en brokjes schetskaart op de juiste plaats te krijgen. Daarnaast is dankbaar gebruik gemaakt van Paul Dokters voorwerk. Paul heeft zich zo'n 20 jaar geleden al bezig gehouden met Emmer veldnamen. Zijn namen en die uit 1642 zijn niet altijd dezelfde. Maar een deel is wel gelijk of is een schrijfvariant van de 17de eeuwse namen. Waarschijnlijk heeft Paul Dokter onder andere 19de eeuwse bronnen gebruikt.

Omdat de Schimmeres omvangrijk is, wordt nu een deel gedaan. Later volgt meer. In dit artikel wordt het noordoostelijk deel behandeld, het stuk ten oosten van de midden op de es gelegen Schietbaanweg-oost dat noordelijker ligt dan het restje Langgrafweg.

Tijdens het akkernamenonderzoek van de Schimmeres bleek dat het Langgrafhunebed (D43) in 1642 met de naam 'Bruyn Stien' werd aangeduid. Deze naam was bij de hunebeddeskundigen niet bekend. In Drenthe werd een hunebed vroeger een Stienbarg genoemd of verkort gewoon Stien. 'Bruyn Stien' wil dus zeggen: Bruin(e) Hunebed. Ook van andere hunebedden en verdwenen 'stienen' op de Schimmeres zijn akkernaamaanwijzingen te vinden. Zie voor de hunebedden op en rond de Schimmeres een ander artikel in deze Kroniek (op blz. 5-14).

Bij de ruilverkaveling van zo'n 40 jaar geleden is een viertal oude wegen en paden opgeheven, zoals de Hiedt (of Heedt) wech en de Schimmer wech. Dit zullen van oorsprong brede driften

zijn geweest waarover de schapen naar en van de heide in het noorden werden gedreven. Twee waarschijnlijk brede paden of smallere wegen waren ongeveer oostwest gericht. Het zuidelijke pad liep bijna parallel aan en ca. 150 meter ten noorden van de Westeneschstraat. Het had een lengte van ruim 700 meter. Het andere pad ging vanaf het restje Langgrafweg in westnoordwestelijke richting de kant op van het hunebed in het huidige Schietbaanbosje (D42). De ruim een kilometerlange weg hield op bij het 'Armelui's Veentje'. Dat lag ongeveer 200 m ten zuidoosten van hunebed D42. Een jongere naam van het veentje is Koopmans Veentie. In de noordoostelijke hoek van de es komt een aantal keren het woord 'bochs' voor. De landmeter zal bosch hebben bedoeld. Het gaat om verscheidene O(o)ster Bochsackers en het net buiten het bouwland gelegen Oster Bochs Veltie. Bij een op de es liggend 'woest' Ooster Bos moet het om een bouwlandakker gaan, want bos ligt van zich zelf al 'woest'. Deze voorbeelden geven aan dat het woord 'acker' of de afkorting 'ac' wel eens is weggelaten en dat men zich bij de spelling wel eens wat vrijheden permitteerde.

De akkernamen Bij ['t] Heck en Voor ['t] Heck. Hier werd de esopgaande weg met een verplaatsbaar hek afgesloten om te voorkomen dat loslopende beesten via de weg de es op konden lopen. De es zelf was omgeven door een eswal.

In het noordoosten van de Schimmeres staat in 1642 op een perceel ten zuidwesten van de de groep Galgenberchackers het woord 'water' genoteerd. Ter plaatse is een (diepe) kom met vrij steile hellingen. Bij veel regenval zal het water van het omringende gebied zijn afgestroomd naar de kom. In het verleden zal op de bodem van de kom een slibachtige laag zijn ontstaan, waardoor op de hooggelegen Schimmeres (bij tijd en wijle) een poel of meertje zal zijn geweest.

Bron
Grondschattingsregisterkaarten 1642, toegangsnr. 0001, inventarisnr. 845, Emmen, Schimmeres.

De Schimmeres en zijn hunebedden

'Bruyn Stien', de vergeten naam van het Langgrafhunebed

Aan de randen van en op de Schimmeres te Emmen bevinden zich vier hunebedden waaronder het achter de Nabershof gelegen Langgraf. Eerder lagen op de Schimmeres nog minstens twee hunebedden meer. In Drenthe werd een hunebed vroeger een 'stienbarg' genoemd of afgekort 'een stien'. In een 17de eeuwse bron wordt het Langgraf aangeduid met de naam 'Bruyn Stien' ofwel bruin hunebed.¹

Dit artikel gaat over deze zes stienbargen en mogelijk nog een zevende, over hoe de naam 'Bruyn Stien' kan zijn ontstaan en als toegift een opmerkelijke vindplaats van een bronzen (stijgbeugel)beslagstuk.

Er liggen al duizenden jaren hunebedden in het Drentse Landschap. Hoeveel er oorspronkelijk zijn geweest, is niet bekend. Nu zijn er nog ruim vijftig. Nederlandse hunebedden worden tegenwoordig aangeduid met een provincieletter en een getal. De nu nog aanwezige tien hunebedden in de gemeente Emmen hebben de volgende nummeraanduidingen:

- In het Valtherbos gaat het om drie vlak bij elkaar liggende hunebedden met de nummers: D38, D39 en D40.
- Rond en op de Schimmeres bevinden zich D41, D42, D43 (is het Langgraf 'Bruyn Stien') en D44.
- Bij het Matenpad in de Emmerdennen treffen we D45 aan.
- In de wijk Angelslo liggen D47 en D47 tussen de woonhuizen.²

In het verleden heeft Emmen een aantal hunebedden meer gehad. Twee van deze verdwenen hunebedden hebben op de Schimmeres gelegen.

De bestaande hunebedden zijn: D41, D42, D43 (= Bruyn Stien) en D44. De verdwenen hunebedden zijn D42a en D43a. Op de plek aangegeven met ?D43b? is misschien een hunebed geweest.

De Schimmeres is de es die direct ten noorden ligt van de weg van Emmen naar Westenesch. Een es is een bouwlandcomplex met oorspronkelijk veel (kleine) akkertjes. Op het noordelijk deel van de huidige es lag voorheen het Schimmerholt, een bos met onder andere zware eiken. In de Tachtigjarige Oorlog heeft men hier hout gekapt voor de scheepsbouw. De laatste resten van het Schimmerholt zijn in de loop van de 18de eeuw neergehaald en opgeruimd. De vrijkomende gronden zijn aan de es toe-

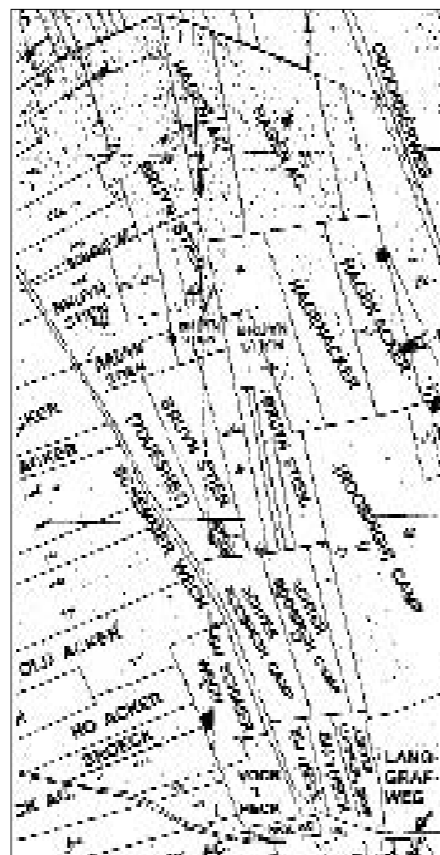
gevoegd. De autoweg N381, oftewel de Frieslandweg, doorsnijdt het zuidelijk deel van de Schimmeres.

Eerst worden de vier nog aanwezige hunebedden omschreven, daarna komen de twee verdwenen hunebedden, de opmerkelijke vindplaats en het mogelijk derde verdwenen hunebed aan bod en tenslotte wordt nagegaan hoe Nederlands langste hunebedgraf aan de naam 'Bruyn Stien' kan zijn gekomen.

De nog aanwezige Schimmereshunebedden Net buiten en ten noorden van de noordoosthoek van de Schimmeres ligt hunebed D41. Dat is aan de noordkant van de plek waar de Sluisvierweg op de Odoornweg uitkomt. In deze hoek liggen enkele (lagere) brandgrafheuvels en tot 1809 ook nog een andere hogere heuvel. In maart 1809 ontdekt een keiendelver dat zich in deze drie meter hoge zandbult een hunebed bevindt. Het gaat om D41.³ In 1642 geven de akkernamen in de noordoosthoek van de Schimmeres aan dat in de directe omgeving de Galgenberg moet hebben gelegen. Deze Galgenberg, geschreven als Galgenberch, zal niet tussen de bouwlandakkers of in bos naast de akkers hebben gelegen, maar zal iets meer naar het noorden te vinden zijn geweest. Mogelijk heeft de galg op de hogere heuvel gestaan die hunebed D41 tot 1809 geheel afdekte en aan het zicht onttrok. Deze bult zal de hoogste in de buurt zijn geweest en lag op een strategische, goed zichtbare plek, direct aan de doorgaande weg richting Odoorn en net ten zuiden van de aftakking naar Valthe. Reizigers die vanuit Emmen naar het noorden gingen passeerden hem. De ter dood veroordeelden uit het Emmer kerspel werden terechtgesteld op de Galgenberg. Het proces en de veroordeling vonden normaal plaats in Coevorden. Het is volgens drs. Gerrit Kleis voorgekomen dat de terechtstelling van buitenlui ook in Coevorden is uitgevoerd en dat vervolgens het lijk naar de galg in hun eigen kerspel werd overgebracht om nogmaals te worden opgehangen. Lijken werden soms lange tijd te pronk gesteld oftewel tentoongesteld. Dit ter afschrikking van de plaatselijke inwoners en langskomende reizigers. Ratten,

raven en honden konden de lijken of stukken daarvan 'verwerken'. De restanten werden uiteindelijk in de buurt van de galg in een gat gestopt. Wijnand van der Sanden stelt in het boek Over galg en rad dat de resten van de geexecuteerden vaak bij een heidens monument werden begraven, omdat de doden dan eeuwig gekweld zouden worden door de monsters en geesten die op die plaatsen huisden.⁴ Onderzoekers hebben in de hunebedheuvel van D41 geen menselijke resten gevonden en het onderste deel van de galgpaal is niet aangetroffen. Helaas is de keiendelver met zijn spitwerk de archeologen voor geweest. Hij kan een paalstomp hebben verwijderd, en grafrovers kunnen vele jaren eerder hun graaf- en roofwerk hebben verricht.

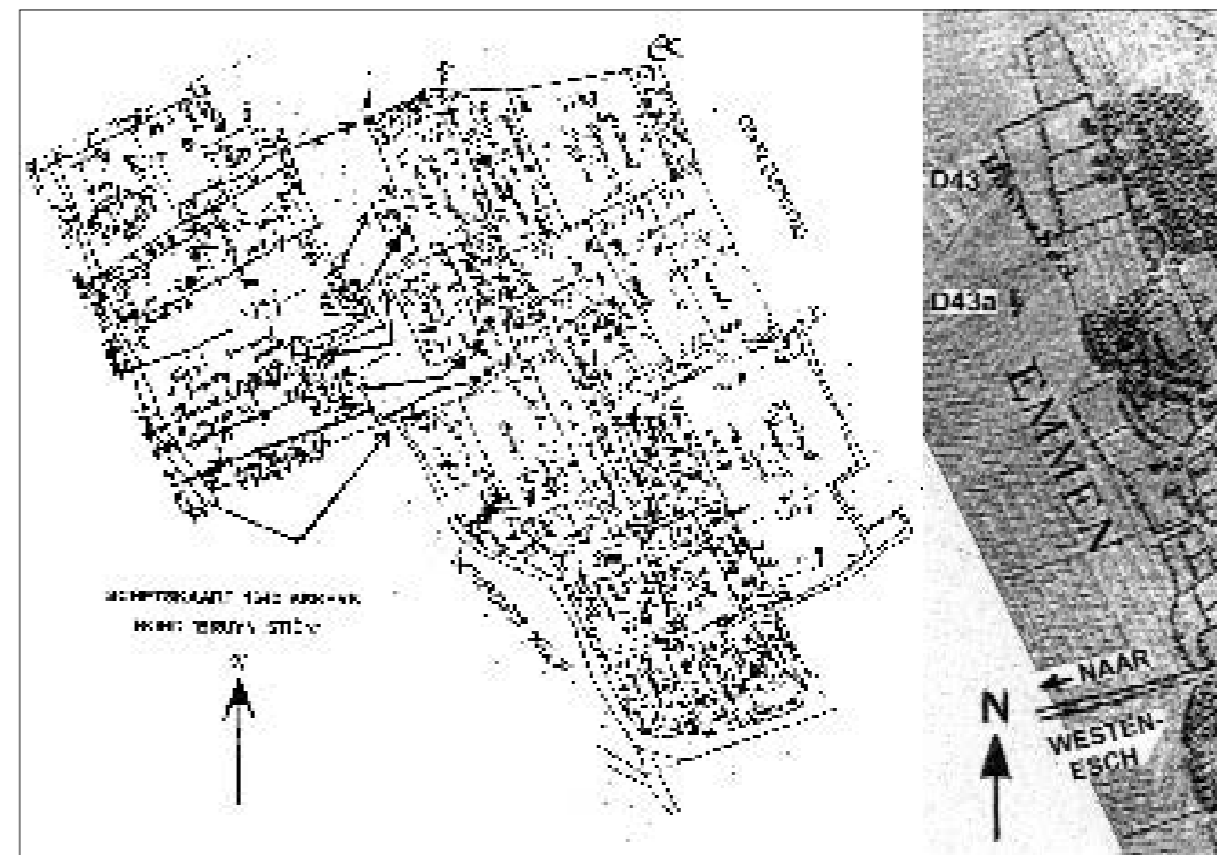
Rond 1800 was niet (meer) bekend dat bij of

Akkernamen uit 1642 rond de hunebedden Bruyn Stien (D43) en Stien (D43a).

onder de Galgenberg een hunebed lag. De mogelijkheid bestaat dat de (af)dekheuvel van hunebed D41 eeuwen eerder is opgehoogd om er een goede galgenberg van te maken en dat daardoor de eerst nog wel zichtbare stenen van het hunebed, bijvoorbeeld kransteden, daarna niet meer waren te zien. Niet moet helemaal worden uitgesloten dat de hoge zandheuvel op de plek van hunebed D41 door de Emmenaren vroeger is aangeduid met de naam Galgenberch.

Hunebed D42 ligt in het noordwesten van de huidige Schimmeres. Het bevindt zich op een mooi gelegen plek in de zuidoostrand van het Schietbaanbosje. Middenin het hunebed staat een grote dikke eik. In 1642 zijn op die plek akkernamen die wijzen op een mogelijk hunebed ter plaatse. Het door (deels 'woeste') akkers

Landmeters aantekeningen uit 1642. Dit deel is samengesteld uit drie 'brokjes' kaart. Door andere verhoudingen past linkerdeel niet goed bij rechterdeel. De grond rond hunebed 'Bruyn Stien' (D43) en hunebed Stien (D43a) is aangegeven met stippeltjes.

omgeven D42 ligt dan bijna aan de rand van de es. Noordelijker en westelijker is er later veel bouwland bijgekomen.

'Bruyn Stien' D43 ligt aan de oostkant van en op de Schimmeres, net achter de Nabershof. Dit bekende hunebed is uniek voor Nederland, het is het enige van het langgraftype. Vandaar zijn huidige naam Langgraf. In het buitenland komen meer langgraven voor. De afmetingen van de stenenkrans om de twee grafkamers van het hunebed zijn ongeveer 40 bij 6 meter. Binnen de stenenkrans liggen ook twee heuveltjes met onder elk heuveltje een klein ganggraf. In 1642 heeft de landmeter het Langgraf op zijn schetskaart aangegeven met de naam 'Bruyn Stien' en heeft hij de grond rond het grafmonument met stippeltjes 'versierd'. Toen was bekend

Hottingerkaart uit ca. 1790. Het deel in de buurt van D43 en D43a met goorns en kampen.

Hunebed D 43, het Langgraf of Bruyn Stien. (coll. P. Naber)

dat zich hier een hunebed bevond. Er omheen liggen Hagen akkers, Bruynstien akkers en campen.

Vroeger waren op de zuidelijke ooststrand van de Schimmeres, ter hoogte van de Esweg en noordelijker, verscheidene goorns. Goorns zijn een soort groentenakkertjes waar men onder andere wortelen en bonen verbouwde. Het woord goorn is verwant aan gaard(e). Goorns liggen op betere, vochthoudende gronden, vaak aan de rand van een es en ze worden omgeven door hagen of struiken. De akkertjes rond 'Bruyn Stien' liggen op de rand van de es en hadden volgens de Hottingerkaart uit ca. 1790 beschuttinggevend hagen of singels van struiken. Het zullen goorns en/of kampen zijn geweest. Kampen hebben meestal rondom houtwallen. Opvallend is dat in deze noordzuidstrook met goorns en kampen de percelen met de 19de eeuwse veld- of akkernaam 'Deugnieten' niet de beschutting van singels of hagen hadden. In de 17de eeuw behoorde 'Achter Rosingh Camp' hiertoe. Volgens eigenaar en gebruiker van de Deugnietengrond, Albert Schirring, heeft de grond sneller last van droogte. De 'Deugnieten' zullen geen goorns zijn geweest.

Uit navraag aan Harrie Wolters van het Hunebedcentrum te Borger, provinciaal archeoloog dr. Wijnand van der Sanden, dr. ir. Theo Spek, hoogleraar landschapsgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen, en andere deskundigen bleek dat bij niemand de naam 'Bruyn Stien' bekend was.⁵ Over de mogelijke betekenis van de naam 'Bruyn Stien', zie verder op. Omstreeks 1870 is een poging gedaan het Langgraf te restaureren. De kennis over hunebedden is in die tijd beperkt. De stenen van

'Bruyn Stien' zaten tot 1870 nog voor een belangrijk deel onder een zandheuvel. Volgens een ingezonden krantenartikel uit 1870 waren toen eigenlijk alleen stenen van de stenenkrans zichtbaar en waren de twee grafkamers grotendeels toegedekt met zand.⁶ De 'restaurateurs' dachten dat het bij de zandheuvel ging om ingewaaid zand. Helaas heeft men het hunebed een grote schoonmaakbeurt gegeven en het ontdaan van dit zogenaamde ingewaaid zand. Daarna kwamen de grafkamerstenen goed in zicht. Ook heeft men bij het restaureren en herstellen vermoedelijk stenen gebruikt van een ruim 100 meter zuidelijker gelegen (restant) hunebed. Over dit in 1832 door de opmeters van het kadaster vermelde en na 1847 verdwenen hunebed (D43a) verderop meer. Aan de noordkant van de bebouwing van Westenesch ligt aan de Schietbaanweg hunebed D44. Dit enige particuliere hunebed in Nederland staat bij een boerderij aan de baanderkant op de rand van het erf. Het is klein en heeft een aantal boorgaten. In de Kroniek van maart 2011 wordt op blz. 21 en 25 uitgelegd waarom men vroeger gaten boorde in hunebedstenen.

De verdwenen Hunebedden op de Schimmeres De door deskundigen vastgestelde verlorengane hunebedden hebben ook een nummeraanduiding. Het bestaat uit een provincieletter, het nummer van een in de buurt liggend nog bestaand hunebed en daaraan toegevoegd de letter a. Soms, als de a reeds is gebruikt, wordt de letter b toegevoegd.

De twee verdwenen Schimmereshunebedden waren omringd met bouwlandakkers. Dat geldt ook voor het mogelijk derde verdwenen

Hunebed D 41 aan de Odoorneweg, hier nog een smal weggetje (coll. P. Naber).

hunebed op de Schimmeres. Het verdwijnen of gedeeltelijk ontmantelen van hunebedden kan daar juist mee te maken hebben. 'Stienbargen' op de es kunnen de boeren in de weg hebben gelegen. Voor de grote veldstenen die heel vroeger zijn gebruikt bij de 12de eeuwse onderbouw van de Emmer kerktoren heeft men vermoedelijk onder andere gebruikgemaakt van stenen van dichtbij op bouwland gelegen hunebedden. Veel later, vanaf 1730, zijn grote stenen gedolven en mogelijk Drentse 'Stienbargen' gesloopt om 'geëxporteerd' te worden naar onder andere de Zuiderzee ten behoeve van de Nederlandse zeeeringen.⁷ In Zuidoost-Drenthe is de 'stenenexport' goed op gang gekomen na het gereedkomen rond 1850 van goede scheepvaartverbindingen.

Ongeveer halverwege tussen hunebed D42 en D44 moet hunebed D42a hebben gelegen. In 1832 is het niet meer aanwezig. De plek van D42a is in 1642 omringd door bouwland. Enkele akkernamen uit die tijd doen vermoeden dat er op deze plek een hunebed kan zijn geweest. Vlak bij dit punt liggen dan een rechthoekig stuk grond van ca. 50 bij 60 m met de naam Rondacker en een smal perceel van ca. 15 bij ruim 100 m waar de landmeter 'Stien' bij heeft gezet. Achter 'Stien' staat nog een krabbeltje dat mogelijk de letters ac moet voorstellen. De afkorting ac wordt gebruikt voor akker. Dat betekent dat op het smalle perceel òf een hunebed heeft gestaan òf dat het gaat om een stienakker. Een stienakker is een akker naast een stien(barg), dus naast een hunebed, of het is een akker met veel stenen.

De naam Rondacker kan niet slaan op de bijna vierkante vorm van het perceel, maar zal vol-

gens een mededeling van A.H. Booij betrekking hebben op een bolling of ronding in het land. Het zou kunnen duiden op de bolling van een 'barg'. Albert Booij weet veel van veldnamen en heeft als bodemonderzoeker jarenlang samengewerkt met Jan Wieringa, eveneens van oorsprong bodemkarterder en later veldnemenspecialist van het Nedersaksisch Instituut van de Rijksuniversiteit Groningen. In een vervolgartikel over de 17de eeuwse Schimmeresveldnamen komt de hoek rondom D42a uitgebreid aan bod. Nader veldonderzoek kan meer duidelijkheid verschaffen over hunebed D42a.

In de directe omgeving van hunebed D42a is in 2005 door Marco Schepers een bijzonder bronzen beslagstuk gevonden. Het gaat mogelijk om een stijgbeugelbeslagstuk uit de Karolingisch-Ottoonse periode (rond 900 na Chr.).⁸ Ruim 100 meter ten zuiden van 'Bruyn Stien' (D43) heeft hunebed D43a gelegen. Op de schetskaart uit 1642 staat het hunebed met het woord 'Stien' aangegeven en de grond eromheen is gestippeld. In 1847 bestond het nog uit drie zijstenen, twee dekstenen en één sluitsteen. Het vermoeden bestaat dat omstreeks 1870, toen men heeft gepoogd het nabij gelegen Langgraf te restaureren, de nog resterende stenen van D43a zijn gebruikt bij de herstelwerkzaamheden. In 1984 heeft J.N. Lanting op de plek van D43a onderzoek gedaan. Er zijn toen ruim 5500 brokstukken van potten gevonden waardoor 114 potten konden worden gereconstrueerd.⁹

Het mogelijk derde verdwenen Schimmereshunebed

Hunebed D42 bij het schiet-baanbosje. (foto P. Naber)

Op een stuk Schimmeres van ca. 200 bij 150 meter ten noordwesten van de bioscoop komen op het land van Albert Schirring verscheidene 17de eeuwse veldnamen voor die doen vermoeden dat er een kans is dat in dit gebied een hunebed kan hebben gelegen. Namen als Stien acker, Barch acker en Stien komen een aantal keren voor. Bij de notitie Stien kan het zijn dat er te weinig ruimte was om achter stien nog acker of afgekort ac te zetten. Opvallend is dat één keer staat vermeld St[ien] Barch acker. Direct ernaast is Stien zonder acker genoteerd. Een eerste kort veldonderzoek in oktober 2011 heeft opgeleverd dat op de meest kansrijk geachte plek (i.v.m. de akkernamen) granietgruis is gevonden. Granietgruis komt voor in hunebedvloeren. Het gewas was net van het land en de zoekomstandigheden waren niet ideaal. Nader veldonderzoek zal moeten uitwijzen of hier echt een hunebed (?D43b?) is geweest. Wat zuidelijker is niet zo lang geleden de Frieslandweg (N381) iets naar het noorden verlegd. Deze verlegging doorsneet enkele oude Stien ackers en Barch ackers. In het huidige akkerdeel van dit gebied is in oktober j.l. geen granietgruis gevonden. In het aangrenzende nieuwe weg-tracédeel (van de N381) is vóór de verlegging werd uitgevoerd, uitgebreid onderzoek gedaan. Volgens archeoloog drs. Hans van Westing zijn toen geen aanwijzingen gevonden voor een

hunebed.

De naam 'Bruyn Stien' In Drenthe hebben maar een beperkt aantal hunebedden een oude naam. Twee daarvan zijn bekende 'Stienbargen', te weten het hunebed D49 in het Slenerbos ter hoogte van paarden-centrum Rijmaaran dat 'De Papeleze Kerk' wordt genoemd en in Rolde vlakbij de kerk het hunebed D17 met de intrigerende naam 'Duyvelskotte', wel uitgelegd als huis van de duivel. Van de Emmer hunebedden was tot voor kort niet bekend welke namen ze in een ver verleden hadden. De naam Langgraf is van jongere datum en is eigenlijk een typeaanduiding. Zeker is dat het Langgraf vroeger 'Bruyn Stien' werd genoemd en heel misschien werd D41 vroeger aangeduid met 'Galgenberch'. 'Bruyn Stien' lijkt een eenvoudig te verklaren naam.¹⁰ Maar bij het onderzoek naar de oorsprong en betekenis van bruyn in de naam komen verscheidene mogelijkheden in aanmerking. Hierna wordt een aantal naamsverklaringen opgesomd. Uitgebreider namenonderzoek levert misschien nieuwe en verrassende inzichten op:

1. Bruin kan op een persoonsnaam of een erfnaam slaan. Dus het hunebed van Bruin of behorend bij het Bruin-erf. Voor zover bekend kwam de naam Bruin als per-

soons- of als erfnaam niet voor in Emmen. Privébezit van het hunebed lijkt in de 17de eeuw en de tijd daarvoor minder waarschijnlijk.

- 2a. Een aantal van de stenen van Langgraf 'Bruyn Stien' heeft een wat roodbruinachtige kleur. Of deze stenen met de 'kop' boven het zanddek uitstaken is niet bekend. Ook zal moeten worden nagegaan of andere hunebedden wel of geen bruinachtige stenen hebben. De roodbruinachtige kleur (aan de buitenkant) is tegenwoordig niet overheersend.
- 2b. Eén of enkele stenen van hunebed 'Bruyn Stien' met een zeer bruine binnenkant kunnen in het verleden zijn gebruikt bij de bouw van de Emmer kerk en/of toren. In de onderbouw van de toren zijn verscheidene bruinkleurige granieten quaderblokken goed zichtbaar aanwezig, waaronder een opvallend bruine.
3. Bruin kan donker betekenen. Bruyn Stien wordt dan het donkere hunebed. Hottinger tekent ca. 1790 op zijn kaart een rij bomen of struiken naast het hunebed, maar niet rondom een bos of bosje. 'Bruyn Stien' kan in een ver verleden omringd zijn geweest door een (groot) bos met een dicht bladerdek, dit in tegenstelling tot andere hunebedden in het open veld. Het bos zal dan het Schimmerholt zijn geweest en 'Bruyn Stien' kan in de schaduw van dichte en machtige kruinen van zware bomen hebben gelegen.
4. Een oude betekenis van bruin is glanzend glad. De stenen van D43 hebben tegenwoordig een ruw oppervlak. Gladheid van de stenen zal niet de aanleiding voor de naamgeving zijn geweest. Gewoon nat mos op hunebedstenen kan voor een glad en glanzend effect hebben gezorgd. Dat zal voor meer hunebedden hebben gegolden. Dus niet onderscheidend. Zie voor glanzend ook bij 5.

Hunebed-navelmos op de Grote Steen bij Noordbarge. Zie noot 10. (foto P. Naber)

5. Hans van Westing opperde als eerste dat het zichtbare deel van een aantal stenen in het verleden bedekt kan zijn geweest met bruinachtige (korst)mossen. Door de voor 1870 nog aanwezige (af)dekheuvel waren veel stenen geheel of gedeeltelijk aan het zicht onttrokken.¹¹ Als dit mos bij veel meer hunebedden is voorgekomen, onderscheidt Bruyn Stien zich niet op deze wijze. Dr. Laurens Sparrius sluit niet uit dat de tegenwoordig in Nederland weinig voorkomende korstmossosort 'hunebed-navelmos' (umbilicaria deusta) in het verleden de stenen van 'Bruyn Stien' een donkerbruine kleur kan hebben gegeven. En hij kan zich voorstellen dat een vriendelijk ochtendzonnetje het door dauw vochtig geworden mos kan hebben laten glanzen en schitteren.¹² Deze korstmossosort is in droge toestand donkerbruin. Als het vochtig wordt, krijgt het al snel een legergroenachtige kleur. Zie ook bij 4.
6. De plant brunel (of brunelle) werd vroeger gebruikt tegen mond- en keelontsteking, 'bruyne oft ontstekinghe inden mondt'. Bruyne is een aandoening. In de plant brunel zitten bloedstelpende en wondgeheuzende stoffen. Het komt voor op grazige plaatsen. Dat doet niet direct denken aan een zanderige hunebedheuvel als groeiplek. De kans dat brunelle of dat bruyne naamgever zijn van hunebed 'Bruyn Stien' moet klein worden geacht.
7. Dr. Rudolf Ebeling, vóór zijn pensionering onder andere als namenskundige verbonden aan het Nedersaksisch Instituut

Hunebed
D44 in
Wes-
ten-esch.
(foto P.

naam. Hier is geen onderzoek naar ge-
daan.

Conclusies

Verschillende geopperde verklaringen lijken niet realistisch. Toch kan een minder waarschijnlijke mogelijkheid de aanleiding tot de naam zijn geweest. Ebelings veronderstelling dat een (tussen) deel van de naam is weggefallen is zeer aanne- melijk. De kans dat 'Bruyn Stien' in de donkerte onder zware en dichte kruinen van Schimmer- holtbomen heeft gelegen is reëel. En het gevoel van donkerte kan zijn versterkt door een bruine of donkergekleurde korstmos. Het zou heel goed kunnen dat één of enkele bij de (onder) bouw van de kerk en/of toren gebruikte zeer bruine granietblokken afkomstig is/zijn van D43 en de aanleiding is/zijn geweest tot de naam van het hunebed.

Hoewel de kans erop klein lijkt, moet toch niet volledig worden uitgesloten dat na de kap en het rooien van de Schimmerholtbomen rond 'Bruyn Stien' de glanzende schittering van de door de zon beschenen bedauwde korstmossen aanleiding is geweest voor de bevolking van Emmen hun bijzondere en grote hunebed de naam 'Bruyn Stien' te geven, of anders gezegd: het te noemen de 'glanzend glimmende Stien- barg'.

Met dank aan een ieder die op de een of andere manier een bijdrage heeft geleverd bij de tot- standkoming van dit artikel.¹³

Noten

- 1 Drents Archief: toegangsnr. 0001, inventarisnr. 845, schetskaarten grondschattingsregister 1642 Schim- meres te Emmen.
- 2 Onlangs is van hunebed D45 een grote deksteen zwaar beschadigd door het stoken van vuur. Op Google Maps is de ligging van de Emmer hunebed- den eenvoudig te vinden door voldoende uitver- groten.
- 3 In Hunebedden, monumenten van een Steentijd- cultuur staat op blz. 65 een afbeelding van de in 1809 aangetroffen dekheuvel van D41. Bij de restauratie in 1959 van het in het Slenerbos bij paardencentrum 'Rijmaaran' gelegen hunebed de Papeloze Kerk (D49) is het noordelijk deel van de grafkamer met een zandheuvel afgedekt. Dit

deel laat zien hoe hoog een dekheuvel moet zijn geweest volgens restaurateur professor Van Giffen. Tegenwoordig gaat men er van uit dat dekheuvels minder hoog zijn geweest.

- 4 Over galg en rad, blz. 16, 29 en 90.
- 5 Nadat de tekst van dit artikel al was ingeleverd ontdekte Wijnand van der Sanden, dat dr. J.A. Bakker melding maakt van de naam 'Bruin Steen' in het boek *Megalithic Research in the Netherlands, 1547-1911*, Leiden 2010, pag. 32. Bakker baseert zich op Bert Huiskes' boek *Steenamen en hune- bedden: raakvlak van naamkunde en prehistorie*, Amersfoort 1990, pag. 4 en 7. Huiskes vermeldt: 'Bruijn Stien onder Emmen, liggende nabij bekend hunebed'.
- 6 Provinciale Drentsche en Asser Courant van 21 april 1870 1870, zie hiervoor de website 'Historisch Em- men' bij Langgraf.
- 7 Zie ook de Kroniek van maart 2011, blz. 20, 21 en 27.
- 8 Van Piet Naber komt de tip om twee artikelen in de Nieuwe Drentsche Volksalmanak (NDVA) van 2005 en 2010 door te nemen. Hierin staan twee vondsten op de Schimmeres door Emmenaar Marco Schepers beschreven. In de NDVA van 2010 geeft drs. Vincent van Vilsteren aan dat het bij de vondst uit 2005 om bijzonder Karolingisch-Ottoons stijfbeugelbeslag kan gaan. Het beslag is gevon- den op akkers met de naam Muggenpoelen. Het zal hier gaan om één van de 19de eeuwse veld- namen, ooit verzameld door Paul Dokter. Op de veld- of akkernamenkaart uit 1642 komt de naam Muggenpoelen niet voor. Binnen het Muggenpoe- lengebied ligt in 1642 in de zuidwestelijke hoek de Rondacker. Ten noorden en oosten van de Rondac- ker liggen een aantal akkers met de naam: 'Bij Sach Coel'. Direct ten westen van de Rondacker ligt een perceel dat wordt aangeduid met de naam Stien (of zo mogelijk met Stien ac). Door de aangegeven plek waar Marco Schepers in 2005 het beslag heeft gevonden over te brengen op de veldnamenkaart uit 1642, komt men iets ten westen van de Rondac- ker uit. De vindplaats van het ongeveer 9de-10de eeuwse beslag zal in de directe omgeving zijn van het verdwenen hunebed D42a. Er van uitgaande dat de ruiter het beslag meer dan duizend jaar ge- leden op de Schimmeres heeft verloren, kan men zich afvragen wat hij hier deed. Het kan zijn dat hij gebruik heeft gemaakt van een route binnendoor, waarbij hij Noordbarge en Emmen rechts of links heeft laten liggen. De op de Hottingerkaart aan- gegeven route vanaf de Klinkmolenvoorde door de Sleenerstroom ten oosten van Erm lopende in noordoostelijke richting via de (zand)weg over het Barger Veld naar en om Westenesch en vervolgens

van de Rijksuniversiteit Groningen, denkt vooral aan het wegvallen van een (tussen) stuk in de naam. Dat het gaat om een ingekorte naam. Als voorbeeld noemt hij 'Bruine Bomenlaan' waarin het middendeel bomen is weggefallen. Zo ontstaat de verkorte naam 'Bruine Laan'.

- 7a. Een bij Bruyn Stien veel voorkomend bruin onkruid of heide als naamgever. De akkerindeling wijst er op dat de akkertjes waarschijnlijk tot dicht op de hunebedste- nen werden bewerkt. In 1642 loopt de Tachtigjarigeoorlog op zijn eind. Door de in Drenthe langdurig en heftig gevoerde oorlog liggen in 1642 in de buurt van 'Bruyn Stien' verscheidene akkers 'woest' en worden niet als bouwland gebruikt. Als ze (zeer) lang onbewerkt en onbemest hebben gelegen zou hier heide op kunnen gaan groeien. Veel andere hunebedden lagen altijd al in de heide. Dat geeft geen aanleiding het Langgraf om die reden Bruyn Stien te noemen. Waarschijnlijker is dat de 'woest' liggende akkers door vee werden begraasd. De beesten hielden het opkomende onkruid kort en gaven mest af. Bruin onkruid en dan ook nog veel voor- komend zal er rond Bruyn Stien niet zijn geweest.
- 7b. Bomen en struiken met bruin blad. Tegen- woordig hebben we bruine beuken en

hazelaars. Ir. Jim van Laar, docent bos- en natuurbeleid aan de Wageningen Universi- teit, acht het onwaarschijnlijk dat dergelij- ke bomen of struiken in het verleden in de Drentse natuur voorkwamen, en in grotere aantallen al helemaal niet.

- 7c. Verbouw van een bruine gekleurde gewas op akkertjes. Als het er al is geweest, zal het ook nog jaar op jaar op dezelfde percelen (rond 'Bruyn Stien') moeten zijn verbouwd. Dan had de goorn- of akkernaam naar het verbouwde bruine gewas verwezen. Zo'n naam is niet gevonden.
- 7d. Om de goornakkertjes en kampen vlak bij en naast 'Bruyn Stien' waren vroeger hagen en/of struikensingels. Ten noorden van het hunebed zijn verscheidene Hagenakkers. Ook direkt ten oosten van het hunebed zijn Hagenakkers. Bestonden deze hagen of singels voor een belangrijk deel uit haagbeuken? Een haagbeuk is anders dan de gewone beuk. Het is een apart soort en houdt van december tot april het oude en bruin geworden blad vast. Jim van Laar schat de kans gering, dat in Emmen veel haagbeuken hebben gestaan. Een kleine kans dat de naam 'Bruyn Stien' ontstaan is uit 'bruine haagbeuken stienbarg' of an- ders gezegd 'stien bij de bruine haagbeu- kenakkertjes'.
8. Een verbastering van de oorspronkelijke

Controleur van het rijwielbelastingplaatje

In de periode van 1 augustus 1924 tot 1 mei 1941 heeft de Nederlandse bevolking een bijzonder belastingheffing gekend. Het idee om Nederlanders voor het gebruik van hun fiets belasting te laten betalen was afkomstig van de toenmalige minister van financiën Hendrik Colijn. In het verleden zijn weinig belastingheffingen zo verfoeid als deze. Ambtenaren aan wie de controle op het zichtbaar dragen van het zogenaamde rijwielbelastingmerk was opgedragen, hadden er af en toe hun handen vol aan.

Een crisismaatregel
Maanden voordat het rijwielbelastingplaatje werd ingevoerd is hierover volop gediscussieerd. Een van de partijen die er faliekant tegen

was, was de Sociaal Democratische Arbeiders Partij (SDAP). Tijdens heftige besprekingen in de Tweede Kamer verweet deze partij de regering dat zij 'de hand wilde leggen op het paard der democratie' en zij probeerde door diverse amendementen daarin veranderingen aan te brengen. Het heeft allemaal niet geholpen. Hoewel minister Colijn beloofde een en ander in beraad te nemen, bracht hij in de tweede helft van mei 1924 de wet praktisch ongewijzigd in stemming. De Tweede Kamer ging morrend akkoord met 65 stemmen voor en 15 tegen waaronder die van de SDAP. Dus moest iedereen die zich met een fiets op de openbare weg bevond een fietsplaatje zichtbaar bij zich hebben. Voor fietsen die thuis in de schuur of op het erf stonden hoefden niets te worden betaald. Wanneer men de drie gulden had betaald, kreeg men als bewijs daarvoor een rijwielbelastingplaatje of een rijwielbelastingmerk dat men goed zichtbaar voorop de fiets moest bevestigen. De maatregel moest op 1 augustus 1924 ingaan en de geldigheid duurde tot en met 31

De kleine wielrijdster naar een schilderij van F. Simm. Uit de vele details is op te maken hoe de fiets tijdens de voorlaatste eeuwwisseling eruit heeft gezien, zoals het remblokje op het loopvlak van de voorband, de lantaarn, de bel, het stuur enz. (uit: Katholieke Illustratie jaargang 1897-1898).

Oude Beroepen

in noordelijke richting de weg volgende langs de westrand van de Schimmeres, de tegenwoordige Schietbaanweg, en via het Emmer Veld ter hoogte van de Emmer hoogte uitkomende op de doorgaande weg naar Odoorn. Het kan een koeriersroute zijn geweest. De weg via Noordbarge en Emmen is 1/3 langer.

Eeuwen later kunnen bij de bouw van de 12de eeuwse (onder)bouw van de Emmer kerk en/of toren stenen van hunebed D42a zijn gebruikt. Als de akker naam 'Bij Sach Coel' moet worden gelezen als 'Bij de Zaagkuil', dan ligt deze zaagkuil wel op een ongebruikelijke plek. Niet in of bij het dorp, maar een flink stuk de es op. Zou men de resten van het hunebed hebben omgebouwd tot zaagkuil?

- 9 Zie website 'Historisch Emmen' bij hunebedden.
- 10 Bijvoorbeeld de naam Yellowstone. De verklaring van de naam van de door het Amerikaanse Yellowstone Park stromende Yellowstone (River) lijkt eenvoudig en eenduidig. De Yellowstone (River) dankt zijn naam echter niet aan geel gesteente maar aan gele klei op de zandbanken in de buurt van de plek waar de rivier uitmondt in de Missouri.
- 11 Provinciale Drentsche en Asser Courant van 21 april 1870 1870, zie hiervoor de website 'Historisch Emmen' bij Langgraf.
- 12 Dr. Laurens Sparrius is als mos- en korstmossdeskundige verbonden aan de Universiteit van Amsterdam. Hij heeft veel studie gemaakt van mossen en korstmossen op hunebedden. Naar aanleiding van zijn promotieonderzoek stond in het Dagblad van het Noorden van 19 september 2011 het artikel 'Mossen houden van hunebedden'. De latijnse naam van het korstmos 'hunebed-navelmos' is umbilicaria deusta. In Nederland komt hunebednavelmos alleen voor in onze regio, namelijk op hunebed D49, de Pape-loze Kerk, en op de grote Steen van Noordbarge. Deze steen ligt aan de weg naar Erm ca. 100 m ten westen van de afslag naar Nieuw-Amsterdam bij het bord 'De Dik(ste) Stien van Drenthe'. De donkerbruine kleur van droog hunebed-navelmos verandert snel van kleur als het vochtig wordt. Opeens heeft het dan een legergroenachtig kleur en de plant komt iets omhoog.
- 13 Met name: Albert Booi, André Dekker, Chris Reinders, Geert Hovenkamp, Gerrie van der Veen, Gerrit Kleis, Hans van Westing, Harrie Huisman, Harrie Wolters, Henk Luning, Henk Reinders, Jan van Ginkel, Jim van Laar, Laurens Sparrius, Peter Kraan, Piet Naber, Rudolf Ebeling, Sis Hoek, Theo Spek, Wim Visscher en Wijnand van der Sanden.

E van Ginkel, S. Jager en W. van der Sanden, Hunebedden, monumenten van een steentijdcultuur, Abcoude, 1999.

Wijnand van der Sanden, Henk Luning, e.a. (o.a. Gerrit Kleis), Over galg en rad, Zwolle/Assen, 2010.

R.H.J. Klok, Hunebedden in Nederland, Bussum, 1979.

J. van Doesburg, Een draak in Drenthe?!, in de Nieuwe Drentsche Volksalmanak (p.163-167), Assen, 2005.

V.T. van Vilsteren, Beslist geen boekbeslag, in de Nieuwe Drentsche Volksalmanak (p. 193-2009), Assen, 2010.

M.A.W. Gerding e.a., De geschiedenis van Emmen en Zuidoost-Drenthe, Meppel, 1989.

Bronnen

Grondschattingsregisterkaarten 1642, toegangsnr. 0001, inventarisnr. 845, Emmen, Schimmeres.

Hottingerkaart uit ca. 1790.

Encyclopedie van Drenthe.

Website 'Historisch Emmen'.

Historischekerken.nl in Drenthe.

Wetenschap.infonu.nl

december van dat jaar.

Het verzet onder de fietsende bevolking was algemeen. Nederland was immers een fietsland en ieder gezin bezat wel een of meer fietsen. De overheid had berekend dat wanneer in ieder gezin tenminste voor één fiets een bedrag van drie gulden werd betaald, de regering meteen uit de zorgen was. Een ander argument was dat bij het gebruik van de fiets men geld bespaarde, omdat men reiskosten voor trein, tram of bus uitspaarde. Kreten als 'een dwaze belasting', 'Hoe verzinnen en durven ze het!' en 'die Colijn kan me nog meer vertellen' waren niet van de lucht. Het ergste vond men dat deze maatregel was uitgevaardigd om de het begrotingsgat van 1925 gevuld te krijgen en dat de geschatte opbrengst van zegge en schrijven drie miljoen gulden voor één miljoen fietsen in de Nederlandse schatkist zouden worden gestopt en niet ten goede zou komen aan bijvoorbeeld het

Minister dr. H. Colijn, de 'motor' achter de invoering van het rijwielbelastingplaatje (uit: Keesings Historisch Archief, Amsterdam).

aanleggen van fietspaden en dergelijke. Slechts enkelen behoeften deze belasting niet te betalen. Hoofden van gezinnen die 'onvermogend' waren en die een fiets voor hun werk nodig hadden en tenminste een half uur fietsen van dat werk woonden, konden er een 'kosteloos' krijgen. In dergelijke gevallen werd er midden in het plaatje een gat geboord, wat menigeen als een schande beleefde. Voor dienstfietsen en kinderfietsen zonder luchtbanden hoefde eveneens niets te worden betaald.

De invoering

De wet is van 20 juni 1924 bij Koninklijk Besluit van 8 juli van dat jaar met ingang van 1 augustus 1924 in werking gesteld. In de wet was aangegeven dat iedere fiets op de openbare weg voorzien moest zijn van een rijwielbelastingplaatje als bewijs dat men drie gulden had betaald, een bedrag dat met ingang van 1 januari 1928 tot f. 2,50 is verlaagd en tot aan het einde toe in 1941 zo is gebleven.

Ook de bevolking van de gemeente Emmen heeft er volop mee te maken gehad. Dagen van te voren had men al te horen gekregen dat men het plaatje voor het jaar 1924 tussen 09.00-16.00 uur kon kopen op het plaatselijke postkantoor en dat wanneer er thuis van meer fietsen gebruik werd gemaakt, ze alleen maar het plaatje van de ene op de andere fiets hoefden over te brengen. Tevens werd iedereen door onder andere publicaties in plaatselijke dag- en weekbladen herhaaldelijk gewaarschuwd dat wanneer er met de fiets buiten werd gereden en deze niet was voorzien van een geldig plaatje of merk de berijder een boete kreeg van ten minste vijf en hoogstens vijftwintig gulden. Bovendien zou de fiets onmiddellijk na constatering van het feit in beslag worden genomen. En om alles nog indrukwekkender te maken mochten opsporingsambtenaren, wanneer zij wilden controleren of op de fiets een geldig plaatje was aangebracht, de berijder desnoods met geweld tot stoppen dwingen. De eis was dus dat het plaatje goed zichtbaar op de fiets gedragen moest worden, hetzij door een beugel of onwrikbare constructie, hetzij door de bevestiging door middel van een koper- of ijzerdraadje, een veter of een touwtje

Het eerste rijwielbelastingplaatje - merk van 1924. Om de plaatjes goed uit elkaar te kunnen houden kregen ze elk jaar een andere vorm. Dit plaatje was van messing (geel koper), had een formaat van 30 x 56 mm, een dikte van 0,25 mm, een gewicht van 3,4 gram en is in een oplage van 1.830.729 stuks geproduceerd.

aan de balhoofdbuis, aan de bovenbuis of aan de stuurbuis binnen vijftien centimeter van de balhoofdbuis. Omdat men daarin vrij werd gelaten, kon men de meest wonderlijke constructies tegenkomen.

Omdat in die tijd drie gulden voor veel mensen een kapitaal was, kon het niet uitblijven dat voor de ingangsdatum op vele plaatsen een uitgebreide 'geheime straathandel in rijwielplaatjes' op gang kwam. Onmiddellijk na het bekend worden hoe het eerste plaatje eruit zou zien, werd het al nagemaakt en voor 50 centen of nog minder verkocht. Of dit op grote schaal is gebeurd wordt betwijfeld, omdat het namaken van een dergelijk plaatje niet echt eenvoudig was. Overigens waren sommigen voor het vervalsen van dit soort plaatjes beducht, omdat men er achter was gekomen dat het rijwielplaatje werd beschouwd als een rijkszegel en op het vervalsen ervan een gevangenisstraf van maximaal zes jaar stond. Dan was diefstal van een dergelijk plaatje gemakkelijker en al vóór de ingangsdatum zijn er meermaals meldingen van gemaakt.

Ofschoon op 1 augustus 1924 de verplichting van het gebruik was ingegaan, had de overheid besloten dat de controles op het zichtbaar dragen ervan pas vier weken daarna zouden beginnen. Over die eerste controle stond in de Emmer Courant van 29 augustus 1924 het

Voorbeelden van belastingplaatjes en bevestigingsbeugels. Geheel boven het belastingplaatje van de periode 1932/1933, daaronder het belastingplaatje van 1938/1939 op een houder en geheel onder een belastingplaatje 1939/1940 met op de achtergrond een viertal metalen hulzen waarin belastingplaatjes gebogen in kon worden bevestigd (collectie Jan van der Veer, Emmer-Compascuum, foto Lubbe Kroeze).

volgende geschreven:

Wielrijders!
Heden de belastingplaatjes,
Want aan alles komt een eind,

Ook aan het uitstel van den fiscus
En aan het geduld van den agent.

Op vrijdag 29 augustus 1924 was het zover. Vooral de commiezen van de Dienst Accijnzen en Invoerrechten, maar ook ambtenaren van rijks- en gemeentepolitie en het korps marechaussee gingen erop uit om te controleren of men het plaatje goed zichtbaar op de fiets had bevestigd. Wie geen plaatje had of kon tonen, moest onmiddellijk zijn fiets afgeven. Deze fiets kon men terugkrijgen wanneer men bij de ontvanger van de genoemde Dienst Accijnzen en Invoerrechten drie gulden boete had betaald en nog eens drie gulden had neergeteld voor een geldig plaatje, in totaal zes gulden dus, een bedrag waar menig een een halve week voor moest werken.

Op 29 en 30 augustus van dat jaar zijn door de Inspectie Emmen 250 aanhoudingen verricht, waarvan in de gemeente Emmen zelf 50 stuks. Een van de aangehouden personen was de zoon van L. Schonewille uit Klazienaveen. Hij was op vrijdag met zijn fiets en zeven kippen naar de markt in Emmen gereisd om ze daar te verkopen. Nauwelijks was hij in het dorp Emmen aangekomen of hij kreeg een teken om te stoppen en omdat hij geen plaatje kon tonen, kreeg hij een bekeuring en de opdracht om naar de belastingontvanger te gaan om daar de drie gulden boete te betalen en tevens een plaatje '1924' aan te schaffen. Naderhand kon hij niet laten te vertellen dat hij die dag 'quitte had gespeeld', omdat hij de kippen voor zes gulden had kunnen verkopen. Ook in het dorp Erica is

Het gebouw van de Dienst Accijnzen en Invoerrechten naast het Kantongerecht te Emmen. In dit gebouw werd bepaald wanneer en waar de controles plaatsvonden. Over het algemeen werden de controles op drukke punten gehouden, zoals op markten en bij evenementen (collectie Sis Hoek-Beugeling).

tijdens die dagen heftig gecontroleerd en een aantal fietsers aangehouden die hun fiets nog niet van een plaatje hadden voorzien. Ook zij werden gedwongen af te stappen, wat soms tot hevige verontwaardiging leidde. Toen een van hen weigerde af te stappen, trok een van de commiezen zijn revolver en schoot daarmee in de lucht. Bij de omstanders gaf dat veel consternatie, doch de betrokkene koos onmiddellijk eieren voor zijn geld en was verder zo gedwee als een lammetje. In Nieuw-Amsterdam zijn toen ook de eerste diefstallen van rijwielplaatjes gemeld.

Hoe het verder ging

Omdat het eerste plaatje slechts geldig was tot het eind van het jaar 1924, was iedereen verplicht voor 1 januari 1925 een nieuw plaatje aan te schaffen. Om de aanschaf daarvan te vergemakkelijken werd het publiek al voor de kerstdagen in de gelegenheid gesteld om een plaatje voor 1925 te kopen. Dit plaatje had een andere vorm, zodat iedere controleur direct kon zien of hij te maken had met een oud of nieuw plaatje. In de week tussen Kerstmis en Nieuwjaar, had de minister beloofd, zouden er geen controles worden uitgeoefend, doch dat

'Geparkeerde' fietsen voor het café van de Weduwe D. Koning annex stationsgebouw van de E.D.S. te Weerdinge. Het gebruik van fietsen was in de gemeente Emmen een doodnormaal verschijnsel (collectie Roelof Boelens).

er vanaf Nieuwjaarsdag wel zou worden gecontroleerd. Degenen die in aanmerking kwamen voor een kosteloos plaatje, konden dat aanvragen bij de ontvanger van de Accijnzen van hun woonplaats.

Dezelfde procedure is ook gevolgd voor de jaren 1926 en 1927, zij het dat men niet altijd begon te controleren vanaf 1 januari. Zo is men in 1927 begonnen met te controleren vanaf 7 januari, wat uitdrukkelijk aan de plaatselijk bevolking is verteld. Dat de commiezen hun taak 'enthousiast' hebben opgevat, bleek uit het feit dat ze dat jaar op 7 januari 64 bekeuringen hebben uitgedeeld. De bepaling dat men op de postkantoren tussen Kerst en Nieuw nieuwe plaatjes kon kopen, hebben de postkantoor-directies veel hoofdbreken gekost. Juist in de periode van kerstdrukke kon men de duizenden niet of nauwelijks opvangen. Vandaar dat het ministerie van financiën eind 1926 bepaalde dat men voortaan pas vanaf 1 januari van het nieuwe jaar nieuwe plaatjes kon krijgen en dat de controles pas vijftien dagen later zouden

Rijwielbelasting 1940/1941 in een leren houder die aan het stuur kon worden bevestigd of op de jaspand kon worden gespspt. (foto Zeger Bax)

beginnen. Verder was het in 1928 nieuw dat op de voorzijde van de plaatjes een ruimte was opengelaten waarop de gebruiker een naam of ander herkenningsteken kon (laten) graveren. Naderhand is geadviseerd het graveren van het plaatje met naam en toenaam te laten doen door fietsmakers die bij de Bond van Rijwielhandelaren waren aangesloten, zoals Posma in Nieuw-Amsterdam en Beugeling en Thedinga in Emmen. Dit om diefstal te bemoeilijken. Voor de periode 1929/1930 hebben de postkantoren, hulppostkantoren en agentschappen 4100 belastingplaatjes verkocht. In het jaar 1929 heeft de overheid de jaarlijkse vervangingsdatum verschoven van 1 januari naar 1 augustus. Dat betekende dat de geldigheidstermijn ook van 1 augustus tot en met 31 juli van het jaar daarop liep. Vandaar dat er sindsdien twee jaartallen op het plaatje stonden. Dat is zo gebleven tot de afschaffing daarvan in 1941. Daarna is over het algemeen in de periode van 1924 tot en met 1940 niet in de maand januari, maar in de maand augustus streng gecon-

troleerd. De controleurs gingen steeds weer massaal op pad om te kijken of men zich aan de voorschriften hield. Een van de eisen was goede zichtbaarheid. Degenen die een plaatje in hun jaszak hadden zitten, kregen een bon, zoals iemand in 1937 in Emmer-Erfscheidenveen. Hij kreeg een boete van 50 cent, net als degenen die de opsporingsambtenaar vertelde dat hij het thuis had laten liggen. Een bewoner van Valthe werd toen bekeurd. Hij moest zijn fiets inleveren en van Emmerveen naar Valthe teruglopen. Daar huurde hij een andere fiets, reed terug naar Emmen en betaalde aan de belastingontvanger de boete, waarna hij zijn fiets terugkreeg. De boetes waren ondertussen verlaagd.

Het maakte ook niet uit of je het plaatje had verloren of dat het was gestolen. Ook zij kregen de opdracht voor een nieuw plaatje te zorgen. Het verliezen van een plaatje of diefstal kwam regelmatig voor. Voor de minder bedeelden, zeker in het begin, was dat een ramp, omdat een plaatje in verhouding met het inkomen van de bezitter vaak erg duur was en het de waarde vertegenwoordigde van soms twee dagen loon. Vandaar dat men regelmatig in de krant kon lezen wie er een had verloren of had gevonden. Om enkele voorbeelden te noemen: 'Verloren een kosteloos rijwielplaatje. Terug te bezorgen bij landbouwer Zweers Wijnholds te Nieuw-Dordrecht' of 'Gevonden een fietsplaatje. Tegen advertentiekosten terug te bekomen bij J. Dorgelo te Zwartemeer'. Of in 1927: 'Verloren vanaf den Heerendijk tot de Marchienewijk te Barger-Erfscheidenveen een rijwielplaatje. Terug te bezorgen bij M. Lunenburg aldaar'. Of in

Fietsen en een motorfiets voor het haltegebouw annex hotel-café-restaurant van M. Santing te Klazienaveen, Zuidzijde kanaal. Belastingplaatjes of -merken die niet goed waren bevestigd, waren diefstalgevoelig (collectie Roelof Boelens, uitgave Boekhandel R.C. Mande, Klazienaveen).

oktober 1924: Verloren een rijwielplaatje tussen Germs en Burghgraef te Nieuw-Weerdinge. Terug te bezorgen bij J.R. Slik, Nieuw-Weerdinge 81. Of in oktober 1926 Verloren van Valthe naar Emmen een belastingplaatje, Terug te bezorgen bij L. Zwinderman, Noord-Barge. In de periode dat men een rijwielbelasting moest betalen zijn de regels van controle en zichtbaar dragen regelmatig veranderd. Zo moest men op een gegeven moment niet meer drie gulden, maar twee gulden vijftig voor een plaatje betalen. Tussentijds zijn ook de boetbedragen verlaagd. Hoewel de plaatselijke bevolking daarvan steeds op de hoogte werd gebracht, wist lang niet iedereen wanneer een nieuw belastingjaar inging. Vanaf 1929 startten de controles jaarlijks op 1 augustus, soms was dat door omstandigheden een of meer weken later. Zo was in de jaren 1935 tot en met 1940 bepaald dat in de eerste week van augustus geen boetes geïnd zouden worden. Ofschoon men zou verwachten dat iedereen de extra week belastingvrijdom op waarde zou weten te schatten, bleek tijdens de controles na die extra week boetevrij rijden dat er 'nog heel wat nalatigen een rijksdaalder schuld aan de staat hadden'. Voor het zichtbaar tonen van het rijwielplaatje 1940-1941 heeft die boetevrije periode vijf weken geduurd, omdat

Een zestal belastingplaatjes. Linksboven die van de jaren 1934-1935 (messing, oplage 3.308.163), rechtsboven die van de jaren 1935-1936 (messing, oplage 3.440.504), links midden die van de jaren 1937-1938 (messing, oplage 3.666.661), rechts midden die van de jaren 1938 - 1939 (messing, oplage 3.730.048), links onder die van de jaren 1939-1940 (messing, oplage 3.896.236) en rechts onder die van de jaren 1940-1941 (messing, oplage 4.022.705). (foto Zeger Bax te Haarlem)

er rijwielplaatjes te kort waren. De oorzaak hiervan was dat steeds meer mensen vanwege de benzineschaarste niet meer met de auto konden rijden en daardoor de fiets moesten pakken. Vandaar dat alle (hulp)postkantoren en agent-schappen in de gemeente Emmen aan het loket een stuk papier lieten bevestigen waarop stond geschreven: 'Rijwielplaatjes uitverkocht. Augustus is vrij'. De overheid schatte in dat ze zeker nog tot eind augustus de tijd moesten hebben om extra voorraden plaatjes aan te maken. Voor degenen die in aanmerking kwamen voor een belastingplaatje met een gat erin, gold ook de bepaling dat men een briefje kon tonen, waarin het onvermogen tot het betalen van een plaatje was vermeld. Voor het ontvangen van een dergelijk briefje moest de aanvrager aan bepaalde voorwaarden voldoen, zoals het werkloos zijn (later ingevoerd) of als gezinshoofd onder een minimuminkomen. Vanaf medio jaren dertig konden boetes ook aan de verbaliserende ambtenaar worden betaald. Een vernederende gang naar het ontvangkantoor kon dan worden bespaard. Ofschoon de wettelijke boete was bepaald op f. 5,00 mochten de ambtenaren voortaan f. 1,50 berekenen wanneer men geen rijwielplaatje bij zich had. Voor fietsers beneden de achttien jaar was de boete op f. 0,50 gesteld. Dit bedrag gold ook wanneer het plaatje niet op de juiste wijze was bevestigd. Regelmatig was de bevolking verontwaardigd of 'ernstig ontstemd' over de manier, waarop de plaatjescontrole werd uitgeoefend. En niet altijd ten onrechte. Ondanks een toezegging

in 1938 vonden vele fietsers dat de controleurs grote blaam troffen, omdat er niet 'gemoedelijk' tijdens de controles werd opgetreden. Men had aangenomen dat wie het plaatje in de zak had, niet zou worden bekeurd en wie het niet bij zich had licht bekeurd. Ook op de manier van bevestiging zou minder worden gelet. De werkelijkheid zag er echter anders uit, met als gevolg veel klachten van mensen die het plaatje in de zak bij zich hadden en bekeurd werden, mensen die het zuinigheidshalve onder de bel vastschroefden, mensen die het met een touwtje om de vinger droegen, kortom ieder die niet precies volgens de voorschriften het belastingmerk had bevestigd, moest de boete van twee of van zes kwartjes betalen. Men ging er toch al vanuit dat een boete misplaatst was, omdat men in vele gevallen kon bewijzen dat belasting was betaald. De betrokkenheid van winkeliers en rijwielhandelaren Menige rijwielzaak is in die periode betrokken bij de bevestiging van rijwielplaatjeshouders of het verstrekken van belastingplaatjes. Zo adverteerde op 23 juli 1935 de in Nieuw-Amsterdam wonende rijwielhandelaar S. van de Vinne dat hij een fietsplaatje cadeau gaf aan iedereen die bij hem in de week van 27 juli tot 3 augustus van dat jaar een nieuwe fiets van vijfentwintig gulden of meer kocht. Herman Platzer uit Emmen vertelde dat vroeger bij hem thuis zowel zijn vader als zijn moeder allebei een plaatje bezaten. Ze zaten in een frame gemonteerd en vastgeklonken aan het stuurhuis. Sommige mensen waren volgens hem heel verontwaardigd dat werklozen er een

Rijwielhandel annex rijwielfabriek van A. Jansen te Emmen-Compasuum. Alle rijwielhandelaren kregen in die periode te maken met het bevestigen van rijwielplaatjes. (collectie Roelof Boelens)

hadden met een gat erin.

Abresch & Louwerens te Groningen, producent van A. & L's koffie en thee riep in juli 1938 de geregelde gebruikers van hun koffie en thee in een advertentie op hun strookjes bijtijds in te leveren, waarop ze van de firma een plaatje gratis zouden krijgen. Geadviseerd werd om die strookjes in een pakje per bode of als drukwerk per post bijtijds naar ze toe te sturen. Roelie van der Veer te Emmen-Compasuum vertelde dat zowel haar man Barteld van der Veer als haar schoonvader Jan van der Veer altijd in 'de fietsen hadden gezeten'. Ofschoon haar man volgens haar een duizendkunstenaar in fietsen was geweest, was zijn hoofdberoep postbode geweest. Altijd was hij met de fietsen bezig, zette ze zelf in elkaar en hielp kerkgangers met hun banden. Zij kon zich herinneren dat haar man in de zaak van zijn vader plaatjeshouders aan de klanten verkocht en hen hielp om ze op de fiets te monteren. Verder vertelde ze dat bij hen thuis vier fietsen hadden en er één plaatje was dat gewisseld kon worden. Volgens haar kon men de plaatjes op het postkantoor kopen en konden werklozen en minderbedeelden een plaatje met een gat erin krijgen via de plaatselijke 'Armvader'.

Bestemming oude plaatjes

Zakken met oude koperen plaatjes zijn in die periode naar goede doelen gegaan. Vooral de Verenigingen tot bevordering van de belangen van T.B.C.-patiënten hebben daarvan gepro-

fiteerd. In de jaren dertig zijn er jaarlijks in de maand augustus inzamelingen gehouden. In 1932 bijvoorbeeld kon men oude rijwielplaatjes bij alle fietsmakers van de dorpen Emmen, Klazienaveen, Nieuw-Amsterdam, Erica, Emmen-Compasuum, Zwartemeer, Nieuw-Dordrecht, Schoonebeek, Dalen, Ter-Apel, Nieuw-Weerdinge, Sleen, Coevorden enz. deponeren. Ook werd medewerking gevraagd bij het transport van de plaatjes naar de uiteindelijke bestemming. Wanneer er in bepaalde plaatsen geen deponeringspunt was, kon men de plaatjes sturen naar een adres in Amsterdam. Ook in 1931 was die oproep gedaan. Nadrukkelijk stond bij de oproep vermeld dat de opbrengst van het koper bestemd was voor de T.B.C.-bestrijding. In 1938 kon men over deze actie lezen: 'Nog enkele dagen scheiden ons van de eerste augustus. De wisseling van de oude rijwielplaatjes zal dan weer plaats hebben. Ongeveer 3.000.000 belastingmerken zullen hun dienst weer hebben gedaan en zijn voor de bezitter waardeloos geworden. De Stichting Steunfonds van de 'Vereeniging tot bevordering der belangen van Tuberculosepatiënten in Nederland', die reeds een achttal jaren de oude rijwielplaatjes, lood, tin, zink, zilverpapier, capsules van melkflessen enz. ten bate van de t.b.c.-bestrijding inzamelt en steun verleent zonder onderscheid des persoons, richting of geloof, doet ook nu weer een ernstig beroep op de gehele Nederlandsche bevolking haar in haar moeizame strijd te steunen' Voor het plaatselijke comité H. Helwerda, Meerstraat 3, Emmen.'

Het rijwielplaatje ter ziele

Over de jaren 1924 en 1925 is de gehele opbrengst van het fietsbelastinggeld ten goede gekomen van de algemene middelen. In 1926 was het 70%, in 1927 40% en in 1928 10%, terwijl het restant in het Wegenfonds werd gestort.

De fietsen- en motorenzaak annex garage en autoverhuurbedrijf van Cornelis Posma te Nieuw-Amsterdam. Posma was een van de bondsrijwielhersteller en mocht als zodanig vanaf medio jaren dertig namen en adressen graveren in rijwielbelastingplaatjes. (coll. Gemeentearchief Emmen)

Over de jaren 1929 tot en met 1934 is de gehele opbrengst van deze belasting in het Wegenfonds terechtgekomen. Van 1935 af nadat het Wegenfonds was vervangen door het Verkeersfonds is de rijwielbelasting in haar geheel naar laatstgenoemd fonds overgeheveld. De opbrengst van het eerste jaren was gemiddeld f. 6.497.000, tussen 1929 en 1935 gemiddeld f. 7.109.000 en daarna oplopend tot in 1940 f. 9.034.010.

Concluderend mag worden gezegd dat de regering tevreden mag zijn met deze maatregel en dat de totale inkomsten de verwachtingen hebben overtroffen, zeker in de beginperiode toen er meer dan twee miljoen gulden meer in de staatskas is gestopt dan aanvankelijk was becijferd. De Duitsers hebben in 1941 een eind gemaakt aan deze belastingheffing. Met ingang van 1 mei van dat jaar verdween het rijwielplaatje of rijwielmerk. In het schrijven van de toenmalige Rijkscommissaris en Rijksminister Seyss-Inquart liet hij de bevolking weten dat 'deze belasting in haar heffingsvorm zeer on sociaal was, daar ze zonder onderscheid van inkomen (behoudens de kosteloze verstrekking van rijwielmerken aan zekere categorieën van onvermogenen en werklozen) in gelijke mate voor ieder gebruikt rijwiel werd gevorderd'. De Duitse bezettende macht heeft met het buiten werking stellen van de fietsbelasting goede sier willen maken bij de bevolking. Zeker is dat menigeen blij was dat alle rompslomp rondom het plaatje was verdwenen. Minder gelukkig was men bij het idee dat de Duitsers daarvoor dankbaarheid verwachtten. Toch werden in de wandelgangen meer redenen genoemd voor de opheffing. Nederlandse overheidsdienaren controleerden ook de fietsende Duitsers en NSB'ers. Dat gaf nog wel eens complexe verwickelingen en die wilde men op deze wijze voorkomen.

Bronnen en literatuur

Met dank aan Roelof Boelens, Sis Hoek-Beugeling, Lubbe Kroeze, Peter Kraan en collegae, Jan van der Veer, Roelie van der Veer-Bos Emmer Courant, 1924-1941. Grappenhaus, Ferdinand H.M., Over de loden last van het koperen fietsplaatje, de Nederlandse rijwielbelasting 1924-1941, Franeker, 206. Keesings Historisch Archief, geïllustreerd dagboek van het hedendaags wereldgebeuren, Systemen Keesing, Amsterdam

Eten in het ouderlijk huis in Emmen

Dra. Ina Buitendijk-Postma, wonend in Zeewolde en op 29 september 1938 in Emmen geboren, voelt zich nog altijd sterk met haar geboorteplaats verbonden. Ongetwijfeld is dat ook de reden geweest dat ze – in eerste instantie voor haar kinderen – een deel van de herinneringen aan haar jeugd aan de Westenesscherstraat aan het papier heeft toevertrouwd. Centraal in haar verhaal staat het gebruik van zelfvoorzienende mogelijkheden voor wat betreft het levensonderhoud in die tijd. We zijn er van overtuigd dat vele lezers zich in haar verhaal zullen herkennen!

Ina Buitendijk verliet Emmen in 1957 om aan de universiteit in Amsterdam Engels te gaan studeren. Ze is getrouwd met Jaap Buitendijk en heeft twee kinderen.

In november, voordat de winter invalt en de grond te hard zou zijn, spit mijn vader de tuin om. We hebben een behoorlijk grote tuin, zoals de meeste mensen met een huis van vóór de oorlog. Een tuin heb je om je eigen groente te kunnen verbouwen. Mijn vader heeft er een klus aan, want hij is het spitten niet gewend. Soms komt Opa, die al dik in de zeventig of tachtig is, en die draait z'n hand er niet voor om. Op latere leeftijd spit mijn

vader vóór voor vóór. Iedere dag wat. Als de aarde goed en diep is losgemaakt, bevordert dat het doorluchten en het bodemleven. Je probeert plantenziektes te voorkomen, ook door gewassen niet steeds op dezelfde plaats te zetten. Het tuingereedschap wordt na het spitten schoongemaakt en opgeborgen. Zaden gaan in lege sigarendoosjes. Ze worden in de lente uitgezaaid. Soms wordt wat zaad gekocht.

Zicht op de Westenesscherstraat ter hoogte van het kruispunt met de Vreding en de Esweg in de jaren dertig. Links het woonhuis van de fam. Kluiving (aan de Vreding). Drie huizen verder daarachter (niet zichtbaar) stond het huis waarin de schrijfster gewoond heeft. (Uit: B.J. Mensingh, Toen kinderen nog op straat speelden).

In begin november werd vroeger in de protestantse kerken de dankdag voor gewas en arbeid gehouden. In het voorjaar was er een biddag. Men bad om gezondheid en een rijke oogst. Op deze dagen, die in landelijke streken nog wel gehouden worden, staat men stil bij het feit dat het eten niet vanzelf op tafel komt. Zonder de groeikracht in de planten waar wij geen zeggenschap over hebben, komt er niets tot stand. Maar de menselijke arbeid is ook noodzakelijk om de groei in goede banen te leiden en de vruchten te verwerken.

Nu vrijwel al ons voedsel uit de supermarkt komt, staan we nog nauwelijks stil bij het werk dat aan de gekochte producten is voorafgegaan. We hoeven alleen maar te betalen en missen daarmee een dieper besef van het samengaan van menselijke inspanning en wat in de natuur aanwezig is. Als je je eigen voedsel moet produceren sta je daar eerder bij stil.

November is ook in een ander opzicht belangrijk, want het is slachtaand. Hoewel wij niet op een boerderij woonden, hielden we in de oorlog wel twee varkens. Als je een varken wilde houden, moest je er verplicht een voor de Duitsers vetmesten. Dat varken noemden we altijd 'Hitler'. Na de oorlog hebben we, denk ik, nog wel een poosje een varken gehad, want al het eten was nog enige jaren op de bon. Zo werd het beschikbare voedsel eerlijk onder de bevolking verdeeld.

Mijn moeder zorgde voor het varkensvoer. Ik weet niet precies wat, maar ik herinner me wel dat ze in het achterhuis in een grote ketel afgekeurde aardappelen kookte op een driepits petroleumstel en die aan de dieren gaf. Bij de melkfabriek werd 'ondermelk' (zonder room) gehaald en ik zocht wel eens eikels voor het varken.

Op een droge dag kwam de slachter om ons eigen varken te slachten. Ik stond in de kamer met m'n vingers in de oren als de slachter het schot gaf. Daarna kwam mijn moeder met ketels vol kokendheet water om de haren van de varkenshuid te schrobben. Tenslotte werd het opengesneden varken met de achterpoten aan een ladder gehangen en moest hij daar de hele dag blijven. Ik weet niet wat er verder precies

De ouders van de auteur van dit artikel, Albert Postma en Ietje Gravers. (Zie ook B. J. Mensingh, Toen kinderen nog op straat speelden, pag 188- 190.) (eigen collectie)

gebeurde. Zoveel mogelijk werd eruit gesneden om verwerkt te worden. De kop heb ik nooit teruggezien. De hele dag moest er van alles gekookt worden, vet moest gesmolten worden. Darmen werden schoongemaakt om daar vervolgens met kleingesneden vlees metworst van te maken. 's Avonds was er een feestmaal met bloedworst en kaantjes, die overgebleven waren nadat het vet gesmolten was. Het was aan mij niet besteed. Ik vond het vies en hoefde het gelukkig niet te eten.

Worst en grote zijden spek werden in de 'wiel' gehangen om te drogen. De volgende dagen was mijn moeder druk met het inmaken van stukken vlees, worst en vet voor het braden. Zo was je in de winter verzekerd van hoogwaardig voedsel. Ze kookte op een zwart fornuis met ringen dat op turf werd gestookt. Het was niet zo eenvoudig om een enigszins gelijkmatige temperatuur te behouden. (Het poetsen met kachelpoets leverde altijd zwarte handen op!) Alle weckflessen verdwenen in de kelder en stonden naast de vele flessen met groenten en vruchten. Ik hoorde onlangs dat gewekt eten wel zeven tot acht jaar goed blijft. Mijn moeder moest wel regelmatig controleren of er geen fles was opengegaan.

In de winter aten we vaak geweekte groente, maar ook zuurkool die door mijn moeder was gemaakt. In de tuin bleef altijd boerenkool staan. Ik kan me niet herinneren of we zelf rode en witte kool hadden. Misschien kwamen die ergens anders vandaan. Een groenteboer was er misschien wel voor mensen die het zich konden veroorloven hun groenten te kopen, maar ik geloof dat mijn moeder daar pas na de oorlog gebruik van maakte. We haalden vaak karnemelkseppap bij de nabijgelegen zuivelfabriek, waar het in een enorme ketel bijna handmatig gemaakt werd. Boeren moesten in de oorlog melk aan de Duitsers leveren, maar ze verkochten illegaal melk aan particulieren die ze konden vertrouwen. Mijn ouders dachten zeker dat een kind niet opviel en dus werd ik 's avonds in donker, straatlantaarns mochten niet branden, naar Westenes gestuurd om melk op te halen bij een boer. Ik vond dat leuk. Het was rauwe melk. Ook lang na de oorlog verkocht de melkboer alleen maar rauwe, volle melk. Om tbc tegen te gaan moest de melk altijd gekookt worden. Dat maakte het er niet lekkerder op, vooral niet als je het velletje op moet eten. Van die volle melk kon je prima boter maken, want dat was in de oorlog ook niet te koop. Men zat dan 's avonds een fles met melk te schudden totdat het boter was geworden.

Wat aten we dan zoal? Als ontbijt brood met eigengemaakte jam, later gekochte jam. Er was ook wel kaas. Ik moest altijd pap eten, want ik moest dikker worden dan ik was. Ik kan me niet herinneren wanneer Brinta z'n intree deed. Tijdens de oorlog, lees ik nu. Thee erbij met veel melk voor mij. Mijn vader kwam om tien uur thuis voor koffie en 'ouwe wijven' koek. In de oorlog en enige jaren daarna was er alleen namaak koffie. Die was gemaakt van graan en cichorei. Ik moest wel eens flesjes 'koffie' ophalen bij de dames Lutken.

Tussen de middag kwam ik van school en we aten warm, zoals dat op het platteland gewoonte was en nog wel is. Mijn moeder had de geweekte groente nog maar eens flink gekookt. We kregen een klein stukje vlees of spek, groente en aardappelen, soms zoetwatervis die door vader was gevangen en schoongemaakt. Er was

altijd lammetjespap (maizena), griesmeelpap, karnemelkseppap of gortepap en soms beschuit die in warme melk dreven. Rijstepap aten we niet als toe, maar als hoofdgerecht met boter en bruine suiker. Dan was er geen groente. Evenmin was er groente als we witte bonen aten met spekvet en wat azijn. Op zondag kregen we groentesoep, aardappelen, vlees en groenten. Eigengemaakte vanillevla toe. Later ook wel puddingen uit een pakje. 's Avonds was er weer brood met kaas en soms stukjes worst in de wiemel gedroogd en door mijn vader dun gesneden. Als het stuk kaas niet meer te snijden was, raspte mijn vader het laatste stukje. Dat vond ik lekker. Verder een beker melk. Brood was tot jaren na de oorlog op de bon en het heette 'regeringsbrood' dat een combinatie was van tarwe, aardappelmeel en peulvruchtenmeel.

In de winter hadden we geen fruit, behalve de heel grote appels van onze grote appelboom. De appels werden op zolder op kranten uitgelegd. Vaak werd er 's avonds één opgehaald en verdeeld onder drie of vier mensen. Ter aanvulling op het dieet gaf men kinderen een lepel levertraan. Geweekt fruit was voor een bijzondere dag en vooral om op een verjaardag bowl van te maken. Daarvoor had men speciale glazen kopjes. De dames aten het, want die dronken geen jenever. Na de oorlog werd er ook wel advocaat gegeven. Wijn kende men niet. Wel vruchtenwijn.

Ik kan me niet herinneren of er in de oorlog ranja was of dat ik dat pas na de oorlog kreeg. In ieder geval kreeg ik dat alleen als de mussen van het dak vielen. Frisdranken en vruchtensappen bestonden niet. Zoutjes en toast ook niet. Op een verjaardag werden wel stukjes droge worst of leverworst gegeten.

's Middags om half drie zette mijn moeder thee. Je kreeg er een biscuitje bij. In de oorlog was er geen snoep of chocola, behalve pepermunt. Ze probeerde wel eens cake in de kacheloven te bakken, maar in een ouderwets fornuis dat met turf gestookt wordt, is het een huzarenstuk om een cake gelijkmatig gaar te krijgen! Later genoot ze van een elektrisch oventje.

In een bijzonder strenge winter, waarin mijn

De grootvader van de schrijfster, Gerrit Gravers, tijdens het aardappelrooien. De andere persoon is onbekend. De foto is genomen aan de Veenegeerts-weg. Ongeveer op deze plek is nu het begin van de Frieslandroute. Op de achtergrond het woonhuis en de smederij van Naber. (eigen collectie)

vader de hele dag buiten zijn werk moest doen, begon mijn moeder ermee koffie en koek klaar te zetten als vader om ongeveer vijf uur thuis kwam. Dat werd een gewoonte.

In het voorjaar moest de tuin klaargemaakt worden. Er kwam koemest van een boer. Later kocht mijn vader kunstmest. Dat was veel makkelijker. Mijn vader begon al vroeg met het inzaaien van spinazie in een bak vlak achter het huis. Daar kwam een glazen raamwerk op te liggen, dat overdag bij zonnig weer wat omhoog gezet werd. Dan had je al vroeg spinazie. In de tuin werd ook spinazie gezaaid in bedden. Ik moest nogal eens buiten spinazie wassen in een grote teil. Het was geen lievelingsbezigheid, omdat er veel zand en onkruid tussen zat! Ik herinner mij ook bedden met worteltjes. Het was altijd een strijd om ze gaaf te houden zonder wormsteken. Dat lukte vaak niet en je moest de aangevreten stukjes eruit snijden. Als er iets bestreden moest worden, zette vader brandnetels in een teil. Na enkele dagen kon je dat water uitgieten en het ongedierte of schimmels verdelgen. Verder zaaide mijn vader sperziebonen, stokbonen, tuinbonen en snijbonen. Ik denk dat er ook wel prei was die mijn moeder in de soep deed. Er was rabarber, kropsla en peterselie voor direct gebruik. Een groot stuk tuin werd in beslag genomen door zandaardappelen. Er bestaat in mijn herinnering geen lekkerder aardappel dan 'Koopmans Blauwen'. (Als wintervoorraad werden er kleiaardappelen bezorgd die in de kelder werden opgeslagen.) De eigen aardbeien waren heerlijk. Heel groot ook. Ik plukte 's avonds de rijpe vruchten en deed die dan direct op het brood. Mijn moeder weckte ze ook, maar dan smaakten ze helemaal niet. Er waren ook frambozen. Daar at ik wel graag van, maar ik inspecteerde ze altijd nauw-

keurig op wormen. Verder stonden er struiken met rode bessen en kruisbessen. Dan was er de kersenboom met werkelijk heerlijke meikersen, een pruimenboom met gele pruimen en later ook een boom met gigantische, blauwe pruimen die geel van binnen waren. De laatste vijftig jaar heb ik regelmatig pruimen gekocht in de hoop diezelfde heerlijke pruim te vinden. Zonder succes. Geen enkele pruim haalt het erbij! Na de oorlog zag ik voor het eerst sinaasappels en nog veel later bananen. Dat soort fruit werd ingevoerd. Tot in de jaren zeventig, denk ik, gebeurde dat niet met groenten. Je at wat het seizoen gaf. Dus geen tomaten in de winter. In de oorlog was er geen tabak verkrijgbaar en dat was een ramp voor mijn vader die pijp rookte. Hij teelde daarom zelf tabak in de tuin, grote bladeren die moesten drogen en klein gesneden worden.

Op zuivel en brood na waren we bijna zelfvoorzienend. Eieren kregen we van onze eigen kippen. Oorspronkelijk had mijn vader siervogeltjes in de volière en later ook weer, maar in de oorlog had je meer aan kippen. Voedingsadviezen werden niet gegeven. 'Goed eten' betekende je bord leegeten.

Als kind zag ik de aandacht die mijn ouders aan het eten gaven. Er werd ook regelmatig commentaar geleverd op het zelf verbouwde voedsel: 'de aardappelen zijn goed dit jaar of wat zijn de worteltjes lekker zoet'. De betrokkenheid bij het telen en het conserveren van ons eten was groot. Het was nodig en er moest hard voor worden gewerkt, maar het werk gaf voldoening en er was dankbaarheid om wat gegeven was.

Het drama in De Maten

Harm de Jong woonde tijdens de oorlog in De Maten, Moersloot 17. Hij beschrijft hier hoe hij als negenjarige het drama op 7 juli 1944 heeft ervaren en hij heeft vervolgens nog enkele regels gewijd aan hoe voor hem de bevrijding in 1945 is verlopen.

De zevende juli 1944 begon als een zomerse schooldag, totdat om ongeveer half elf het geluid van een naar benedenkomend vliegtuig de rust verstoortte. Langzamerhand drong het tot in de school door dat er parachutisten waren afgespongen. Een ervan was door het niet opengaan van de parachute ongeveer 600 meter achter de school in het roggeland van landbouwer Waebers neergestort. Bij het naar huis gaan werd ons verteld: "Er is bij jullie achter het huis, bij het land van landbouwer Zeven, een parachutist neergestoken en die is naar jullie huis gebracht." Toen wij thuis kwamen was het daar inderdaad druk. Een Duitse militaire arts en een Duitse verpleger hadden de twee doden in de schuur op een wipkar afgelegd. Later hebben we ze gezien; het meest werd ik getroffen door de witte voeten. Degene die was neergestort leek mij iets ouder, misschien was het de piloot, die als laatste was gesprongen. Toen moeder zei: "Het is toch erg dat dit is gebeurd," kreeg zij als antwoord van de arts: "Het zijn maar vrijwilligers." De verplegend militair

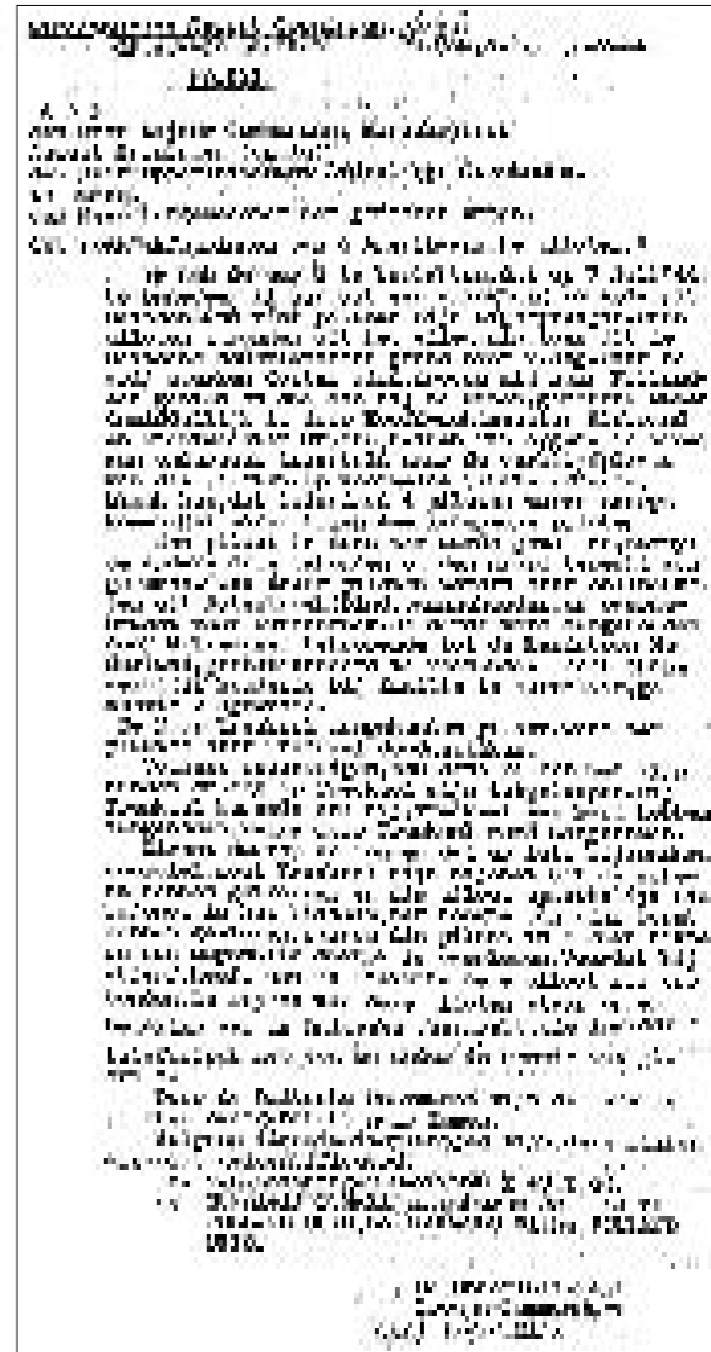
had meer mijn sympathie. Bij het handenwassen (met zandzeep) vertelde hij dat zij dat zelfs niet meer hadden. Hij had al zeven maanden niets meer van zijn vrouw en kind uit Dresden gehoord en hij zei dat deze stad heel erg was gebombardeerd. Emotioneel had hij het er erg moeilijk mee. Ik begreep uit wat hij zei, dat hij zijn kind nog nooit had gezien. Later kwam er een legerauto met Duitse soldaten en de gevangenen genomen parachutisten. De auto werd ter camouflage onder een boom gezet en de gevangenen werden aan de andere zijde van het huis onder de vruchtbomen, bij de put, bewaakt. Nadat de overledenen in kisten in de auto waren geplaatst, moesten de gevangenen plaatsnemen op de kisten. Tijden heb ik nodig gehad om de reuk van het canvas zeildoek kwijt te raken. Nog later hebben mijn vriend en ik de weg gevolgd, die de neergestoken parachutist was gegaan. We troffen een weidemaal aan waarop we nog een driehoekig stukje uniformstof vonden. Vandaar is hij het land van de landbouwers Wijnholds, De Jong en Kuipers overgestoken tot

aan de gemeenschappelijke sloot met het land van Zeven. Vermoedelijk wilde hij naar de andere parachutist, die in het beschermende koren, bij het Joodse kerkhof, was neergekomen en die later met hulp is ontsnapt, zoals te zien was aan de kleding en parachutestof. Echter, het noodlot wachtte hem op. Toen hij de sloot overstak om (daar iemand) een hand te geven werd hij neergestoken (door die persoon). Is het misschien angst geweest van de dader? Hij was lid van de NSKK en hij verkondigde dat hij er het 'ijzeren kruis' voor zou krijgen.

Harms moeder heeft het voorval zien gebeuren en ook Harms drie jaar jongere zus bevestigde kort geleden voor het eerst dat het drama zich op die manier had afgespeeld. Hier het door de Marechaussee opgemaakte officieel proces-verbaal van het neerkomen van de bemanning van het neergestorte vliegtuig. De tekst (rapport no. 512) is bijgaand afgebeeld.

Op een zondag erna, tijdens bezoek van familie, zei moeder: "Wij zullen wel niet veel van de bevrijding merken," waarop een oom zei: "Jullie zullen er meer van merken dan je denkt." En inderdaad, langs de weg waren bomen gekapt, die er nog lagen als wegversperring. Deze bomen werden door een tank met een schuif ervoor eenvoudigweg in de Moersloot geschoven. Terwijl de ene rij wagens naar de Nederlands/Duitse grens reed, kwam een andere rij al weer terug. Een wagen die pech kreeg werd ook eenvoudig in de wal geschoven. Er werd een vliegveldje aangelegd, waarvoor rijplaten en ander materiaal werd aangevoerd. Er zijn ook twee vliegtuigjes op het grasland geland, ironisch genoeg het land waarop ook de parachutist was neergekomen. Door de snelle opmars naar Duitsland heeft dit maar enige dagen geduurd. Daarna is er nog wel inkwartiering geweest van militairen die terugkwamen uit Duitsland. Zij hadden speelgoed meegenomen voor ons als kinderen en ook

doodgeschoten varkens, die hier aan het spit werden gebraden.

door Harm Kremer

Het Oranjekanaal

Wij noemden het vroeger 't Oranjekanaal'. Het heeft in onze kinderjaren en zelfs in latere jaren ook nog een grote rol gespeeld. Er was in onze omgeving niet veel water en wilde men in de winter schaatsen, dan was men aangewezen op het Zandmeertje in de Emmer Dennen of op het kanaal. Maar dan moest het al enige nachten stevig gevoren hebben, voordat het ijs betrouwbaar was en dan was het ook nog sterk afhankelijk of er nog een paar schepen hadden gevaren toen het ijs nog niet zo dik was. Dan was het ijs erg oneffen (schotsen) en aan de kant ging het dan nog zo'n beetje. Je hoopte dat er dan geen schepen zouden varen als het vroom, maar dat was vaak een ijdele hoop, want in die jaren was er nog veel vervoer over het water, zoals turf en aardappelen.

Toch was de scheepvaart gauw gestremd als het vroom, want die scheepjes (40-60 registerton) moesten door mensenkracht met behulp van stok of zeel geduwd of getrokken worden, soms door een paard met een scheepsjager. Later werden ze opgeduwd door een motorbootje en nog wat later met behulp van een schroef waarvan de aandrijfstand aan de zijkant van het schip hing en de

motor op de voorplecht stond. Als het schip was uitgerust met een mast en een zeil, kon er bij gunstige wind gezeild worden. Lag er wel ijs en het was betrouwbaar, dan kon er geschaatst worden. In januari 1942 heb ik een toertocht op de schaats gereden van Emmen naar Borger en terug (50 km) en hiervoor kregen de deelnemers een diploma. In de zomer kon je in het kanaal zwemmen. Het

Schaatsen op het Oranjekanaal bij Noordbarge midden jaren dertig (coll. P. Albers).

Het Oranjekanaal bij Noordbarge in 1936 (coll. R. Boelens).

water was toen, naar onze begrippen, wel schoon. Bovendien kostte het niets en voor het zwembad aan de Angelsloërdijk, dat pas was geopend, moest entree worden betaald en daar had je niet zoveel vrijheid. Zwemmen deden we vanuit onze buurt, het Emmermeer, bij Sluis Vier. In mijn kinderjaren kon je ook in het water in het 'pootjebadenmeer' even verder dan het 'Haantjebak' met z'n uitkijktoren. Deze twee objecten werden in de zomer heel druk bezocht, o.a. door schoolreisjes van de lagere klassen van de lagere scholen uit Emmen en omgeving. Met paard en wagen werden de kinderen dan vaak gebracht. Bij het Haantjebak had Koos Naber zelfs een kiosk, waar je van alles kon kopen.

Tussen de Oude Roswinkelerweg en de Weerdingerstraat lag in het bos het 'Appeltje', waar je ook leuk kon zwemmen. Het was ruim een meter diep en had helder water. Dat water werd aangevoerd vanuit een diepe sloot aan de noordzijde en over een paar grote stenen, die enigszins uitgesleten waren door het water, in het meertje geloosd. In latere jaren is de waterhuishouding erg veranderd. Het grondwaterpeil veranderde, mede door de vestiging van industrie en de waterleiding. Daarna kwam er geen vers water meer in het Appeltje. Gevolg: troebel water en de vele welputten die de mensen bij huis hadden, kwamen droog te staan en dus was men aangewezen op de waterleiding.

Als mijn vader erbij was, mocht ik naast hem het kanaal overzwemmen. Zwemles kreeg je niet, je ploeterde maar wat aan. Op z'n hondjes werd dat

genoemd. Later keek je hoe anderen het deden en zo leerde je een beetje zwemmen. Wat later, toen ik wat ouder was, gingen we veel zwemmen in het Oranjekanaal tussen de Westnesscherbrug en de brug van Struik. Dat was een veel bezocht plekje. Aan de kant kon je ook nog enigszins in het gele zand liggen, omdat de hoge wallen wat afgekald waren. Op een zomerse dag was het daar vrij druk.

Het kanaal werd ook veel bezocht door vissers. Het visseizoen was toen van 1 juni tot en met 31 december, daarna was het visseizoen gesloten. In die tijd werd elk gevangen visje meegenomen naar huis, waar het werd geconsumeerd. Dat is nu onvoorstelbaar in deze moderne tijd waarin we veel luxer leven dan in de jaren dertig van de vorige eeuw. De gevangen vis moest wel boven een bepaalde maat zijn, anders moest-ie worden teruggezet. Het vissen met één hengel was in die tijd vrij. Wilde je vissen met twee of drie hengels of op snoek vissen, dan had je een visakte nodig en die kostte geld. Zelfs een grote vergunning was mogelijk en dan mocht je vissen met netten en fuiken in gepacht water. Hierop werd regelmatig door de politie gecontroleerd.

Mijn vader had een visakte waarmee je mocht vissen met meer dan één hengel. Hij viste graag op snoek en paling. Aan een stukje panlat met een lengte van ongeveer 12-15 cm werd een getaand dun touw van een paar meter gewikkeld met onderaan een palinghaak en een stukje lood. Als aas werd een kleine kikker of

Een door de Historische Commissie Noordbarge geplaatst bord langs het Oranjekanaal. (foto P. Naber).

een stukje vis gebruikt. In die tijd had je nog genoeg kikkers in de sloten; nu zou iedereen daartegen protesteren. Met een roeiboot werden de dobbers in de namiddag in het midden van het kanaal uitgezet. De paling loopt in de nacht, en 's morgens werden de dobbers weer opgehaald. Als de dobbers dan nog netjes in de rij in het midden van het kanaal lagen, dan had de paling weinig gelopen. Lagen ze her en der verspreid, had de paling zich vastgebeten en werd er gevangen.

's Woensdagmiddags, als ik vrij van school was, ging ik ook wel eens mee in de weilanden om kikkers te vangen. In de crisisjaren, in 't begin van de dertiger jaren, waren heel veel mensen werkloos en dan hadden ze tijd genoeg om te vissen.

Naarmate ik ouder werd, ging ik graag met mijn vader mee om te vissen. Ik moest dan kleine voortjes vangen, die als aas voor de snoekhengel werden gebruikt. Mijn vader was een fervente snoekvisser en in die tijd mocht je nog levend aas gebruiken. Dat is nu verboden. Als er werk was, kon er alleen op zondagmorgen worden gevestigd, want op de zaterdagmiddag moest er nog veel in de groentetuin worden gedaan. Dan ging ik ook graag mee. In de schemering gingen wij van huis en op de fiets langs de zandpaadjes, via de Haagjesweg langs het woonwagenkamp naar Sluis Vier.

In latere jaren, wonende in Amersfoort, gingen we van daaruit met de fiets in de trein naar Beilen. Daar stapten we uit en gingen dan via de Zwiggelterbrug, Orvelte, Wezuperbrug, Schoonoord en Sluis Vier naar Noordbarge. Een prachtige tocht met die hoge wallen en hoge eikenbomen zoals bij Wezuperbrug en tussen Sluis Vier en Zuidbarge. In onze ogen, van m'n vrouw en mij, is het Oranjekanaal een monument.

Kindermoord in de Landschap Drenthe in de 18de eeuw.

Begin december 2011 verschijnt het boek *Kindermoord in de Landschap Drenthe in de 18de eeuw*. Hierin worden de moeders van de overleden kinderen in de Landschap Drenthe beschreven, waarvan het vermoeden van kindermoord bestond. Het gaat in deze studie niet alleen om kindermoord als daad, maar ook om het verstaan van het vergrijp in de tijdgeest van een plattelandsgemeenschap van de 18de eeuw. Centraal in het onderzoek staat dan ook de vraag: 'Hoe ging een plattelandsgemeenschap met eigen waarden en normen in de 18de eeuw om met kindermoord?'

In het boek wordt ook het verhaal van Hendrikje Hendriks Bakels uit Emmen verteld, die in 1770 haar pasgeboren kind zou hebben gedood. Zij woonde met haar moeder in bij Geert Tijnkamp in Noordbarge. Zij wist aan een justitiële vervolging te ontkomen door naar het gewest Groningen te vluchten.

Het boek (188 blz.; harde omslag) is voor leden van de Historische Vereniging Gemeente Emmen voor € 12,50 verkrijgbaar door een email te sturen naar gjdijkstra@uitgeverijdrenthe.nl. Met het antwoordemail kan het boek worden opgehaald bij: Readshop Boelens aan de Middenhaag te Emmen (verkoopprijs boekhandel: € 19,90). De aanbieding geldt zolang de voorraad strekt.